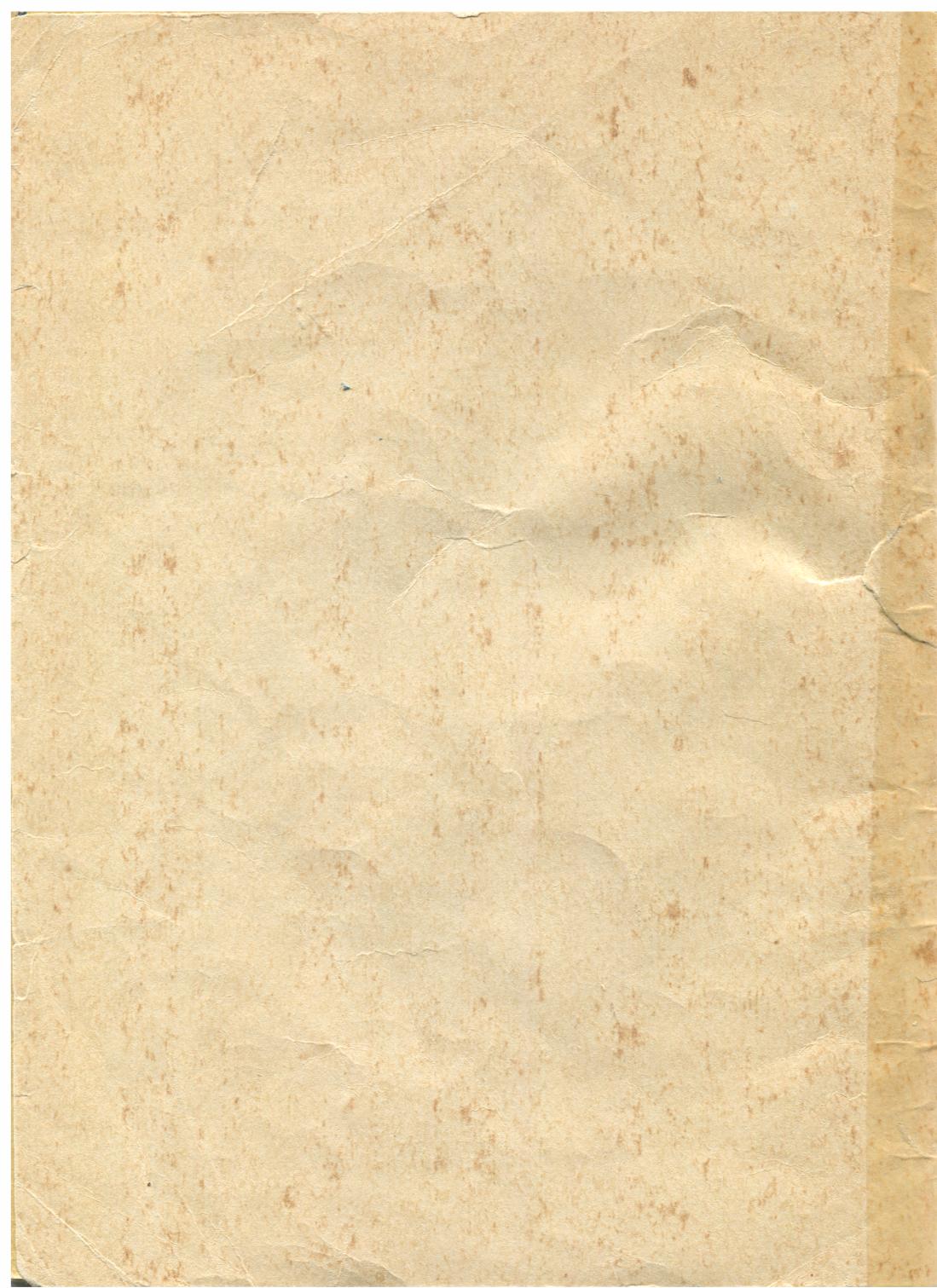

АЛЫГАЖВИ АХВЫІМБЫІРЦІАКІВИ

Двадцатигоді

АЛЫГАЖВИ АХСЫЛБЫРЦІАКІҮ

Абаза локиба
С.С.

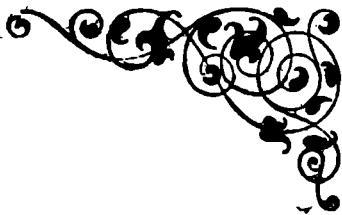
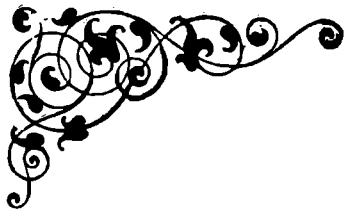
КЪАРЧА-ЧЕРКЕС
РЕСПУБЛИКА ГІВЫРАГІАЦШЫРТА
ЧЕРКЕССК, 1994

82-3 (2 Рес-Абаз)
С §3

С 4603000000-21
9 П1 (03)-94 21-94

ISBN 5-7289-0022-4

© Къарча-Черкес республика
гІзырагІацІштырта, 1994.

Алыгажви ахымбырыцЛакІы

Лыгажв ихагІвыкI амгІвала дымгІвайсуан. Дшна-
йуазымца хымбырыцЛакІы хвыцкI гвадз цыра дукI
шгІанагуаз дашІашватI. Алыгажв дпшилІта — агвадз
цыра ахымбырыцЛакІы ацкIыс йдупI. Алыгажв
йджайшан ахымбырыцЛакІы дацІгІатI:

— Йабаугауа ауи ацыра? — хІва.

— ХІпны йзгитI, агъны йсфуштI, — ахІватI ахым-
бырыцЛакІы.

ДнапшыгІапшын алыгажв датазцІгІахтI:

— Ухъа ауи аъара йздуя? — хІва.

— Сакъыль дупІта акІвпI, — ахІватI ахымбыры-
цЛакІы.

— Уыбгъа ауи аъара йзцІагІвия?

— Йсфауа мачІпІта акІвпI, — ахІватI ахымбыры-
цЛакІы.

— Щта ари йугауа ацыра щарда йузызхъушма?

— ГІвысквша, — ахІватI ахымбырыцЛакІы.

Алыгажв ауи гъхъайымцIатI. «УалахIа, йшсыр-
хъвыхра», — йхІватI, ахымбырыцЛакІы гІайахвын
рпны йгІайгтI. Ауи ацкIыкв йтайырчІватI гвадз цыракI
тайрышвын ахъагы шIайхІвахтI.

СквышкIгъи цатI, гІвбагъи цатI, хпагъи цатI. Алы-
гажв ахымбырыцЛакІы йхъаштылхтI. Йпщбахуз
асквш йаннарылал дгІамцІасхтI, — «ЙпсызапI ахым-
бырыцЛакІы?» — йхІватI ацкIыкв гІахъирыштызын:
ахымбырыцЛакІыагы агвадз цыра бжагъи гІатышвтхтI.
ЙджайшатI алыгажв.

— Ауи шпатьу: агвадз цыра гІвысквша рахIа йузымжъауата ухIвани? Ахысквшагын ацыра абжа акIвиин йуфаз?

— Хъя зсыму схъвыщныс акIивI, — ахIватI ахвым-бырцIакIья. — Уара ацЫкв хсквша стауырчIватI. ГІвысквшала йсфазарквын — амла сгъамгузма?

АжвцIкви апхIвыскви

Саби щарда лымата пхIвыс рыцхIакI даъан. Аса-биква зымгІвагын хвыцыркIван.

МышкIы ауи апхIвыс ласатIакIв гІаджвыквылгатI, лтдзы апахь дхыхауа дшчIвазымца ахъыб ацIахъ йа-маз ажвцIгIвара жвцIчыркI гІатышвттI йгIакIашван ащаплычкIвынгын шIаччIватI.

АпхIвыс ажвцIчыр гІаштIылхтI, ащаплычкIвынгын кIасыжвла багъьата йшIалхIван агIвара йталыр-чIвахтI.

Адзын гІадзан — ажвцIква пссгIахтI. Агъны тыцIтI, агIапын гІаталын — ажвцIква гІапсгIахтI.

МышкIы апхIвыс дхыхауа апахь дшчIваз жвцIыкI гІапсгIатI, къабжвлакI лбжъа йгIаннарышвлын йпсс-гIахтI.

АпхIвыс ауи зщапIы шIалхIвакыз ажвцIчыр ша-кIвыз лдьртI.

АпхIвыс акъабжвла налахвтI, ауатра йылган йлал-цIатI.

ИлалцIаз ажвла гІайытI къабкI гІацIалын йштIух гъакIвымта йгъуызырпIатIаууашым!

АпхIвыс акъаб анылзыштIымх, — сцапI агврахIа гІазгиI йагIвсырцыпIта абжа зны йназгылпI, абжа-гын — зны, — лхIватI агврахIа гІалгтI акъаб анагIв-лырпа, жвлата йтаз раъара хъапщ ахча гІатпIлатI. АпхIвыс дгвиргъятI ахъапщ азылкIын лунагIва йиалгылтI.

Ауи амщахъ дгвыргъяуа лыгвла лпны дцан на-
сып ду шлауыз лалхІвтI.

Дзызказ агвла пхІвys гывчвгъакI, цныхчылыгІвкI
лакIвын. «Анчва, саргы хьапщ гласмырхIакIва аду-
ней сшIакымхара», — лхІватI ажвцIква йангIалыр-
да дцатI жвцIчыркI галахвтI, ащапIычкIвын шыл-
чватI класыжкIла йшIалхIвахын агIвара йталыр-
чвахтI. Ларала — агвла пхІвys йылчпаз лчпатI!

АпхІвys гывчвгъа хьапщ дазшша дчIвапI! АгIа-
пын ангIадза ажвцIква глассгIахтI. АпхІвys апахъ
дшчIваз жвцIыкI глассгIатI къабжвлакI лбжъа йгIан-
нарышвлын йпссгIахтI. АпхІвys ажвла лалцIан къаб-
дукI глацIалтI. «АхIы хьапщ глатпIлуштI», — лхІватI
акъаб анагвлырцы ащтанчIвдуквакI глатышвттI йгIа-
лысын дырштыI.

Ауи акIвапI «бзира ухарыквын бзира уаниахпI,
чвгъара ухарыквын чвгъара уаниахпI» ззырхIвава.

АцIис ащапIы шIчIвата йубарыквын йшIахIвата
агIвара йтарчIвах. Лъажъа змам ащапIы шIуымчIван—
амхIвys гывчвгъа йлызнийыз уызнипI!

Абаги алакви

Даъан-дбазун шварацыгІвкі. Ауи зны йлаквагы йыңта дшварацуан. Йара ауи азаман ағІан багакІ архъя үгІаквлын фачІвыкІ йазыпшгІун. АшварацыгІв йлаква абага анырба йашталтІ. ЙашталызтІхІва йрзы-мкІуата ағІвара йтакхыхтІ.

Алаква гвысуа абага ағІвара адзхъя үгылапІ.

Абага апсы анғланайаух алаква үшгІарнапЫңц-цЫз үазхъвыңца йалагатІ.

— Спсы йапшу сылаква, алаква сангІаджвықвыр-ца үшвчпуз ачІыйа? ШвызласцжърагІайа? — ахІван абага алаква йрцІГнатІ.

— АмгІва ухІырбун: хІа хІакІымкІва уыгІвара-ГІваца гъумаухрызті.

— Швара щта, сщапІкva, швызласцжърагІайа?

— Къарута йхІымула хІгІагІвуан: алаква гъгІау-хІхымрыдзатІ.

- Швара щта, слымхIаква?
- XIa хIдзыргIвуан: алаква ахъагIайуаз ухIыр-
дыруан.
- Уара щта, сцIыхъва пшдза?
- Сара аныла тшыквсрышвуан, арыла тшыквсры-
швуан: алаква эжъун.
- Мцы ухIвитI, ала апынцIа йгIатыштыз! Зым-
гIва гIасцхърагIун, уара алаква уырцхърагIун: аны-
ла тшыквурышвуа, арыла тшыквурышвуа, акыбква,
акъвацақва, амыгъеква тшырцраухIувумца сыгыгIауым-
рыгIвуасти. Са йусырбапI ауатква шырчпауда! —
ахIватI абага гвыжвкIтI, — алаква уырфарагIатI! —
ахIван ацIыхъва агIвара йгIатнарыхIватI. Алаква аба-
га ацIыхъва йамцIасын агIвара йгIатырхIватI. Ашва-
рацыгIв дгIайтI, абага йщытI, ачвагы ахъихтI йган
дцахтI. Ауи акIванапI абага йазнийыз!

УгвыжвкIитIхIва уакъыль уымрыздзын — абага
йазнийыз уызнипI!

АхIвайщчва ахI дшыржъаз

ХIвайщчва нхагIвчвакI аъсан рхIвитI. Ауат зджъа-
ра йгIанымхауата йгвыбзыгъян рхIвитI. Ауаса йрыц-
хIан, адгыл гьрымамызтI.

МышкIы ауат — «заджвы адгыл тшыткI гIайыкв-
хIхпI», — рхIван йдджвыквылтI.

Щарда йныкъватI айщчваква, ржакIяква алайын
ршIахъя шабгаз йхънагIватI, рылаква рахIа закIгыи
гъубахуам.

Йнайуамца мшкIы ахIыкI йпны йнагваралтI. Йна-
гваралын — йнашIтытI. АхI дгъаъамызтI, ймацIа-
угIвы дгIаджвылцIын айщчваква ахIачIаш йнайдылтI.
Йпайдылыз даныршы — дгыланхан дгылапI: йшаъа-
куу закIгыи гъгIайгвынгIвуам — рылаква ракIым-
кIва йшабгу йхъвигIвацапI.

АмацIаугIвы агIвнала дшылхын, — сасчваквакI
хIызгIайын шIа гьрымам, йшабгу йхъвигIвацапI, —

хіва акІважва йлайхІвтІ. АкІважвагы, — ауат шІа
рыми йрымами ужвжвы йгыгІахІхІмырдырума! —
лхІватІ лъакъым длыррыдэтІ, ацхагы ақвпІиква йта-
длырцІан асасчва йрыздлыргатІ.

Асасчва рмыгъраква хъаргылтІ, аишва йгІадчІва-
лын, рымачквва ацха йылырштІ. ЙылырштІ рпцІаква
йырхъырщын йцІланадыркІытІ. ЙцІланадыркІын йд-
рышахтІ. РшІаква гІадырхвиттІ. ЙгІадырхвитын йа-
лаган йчатІ.

Аишва гІазгыз амацІаугІвы айщчваква йрчпаз зым-
гІва акІважва йлайхІвхтІ.

— Анчва ауат уызцхъвмаруаш йшсасчвам! Бзи-
бзи йрысасра атакъыпІ, — лхІватІ акІважвагы.

ЛыгІвнакъывт дгІазшЫлтын, — ағьадаш бцата
кетІу арыба псылакІ гІатга, — лхІван дылщтилтІ.

— Уаргы уцата асасчва тшдрыджвджвах, —
лхІван амацІауыгІвгы асасчва дырзылщтихтІ.

Айщчваква рахІба агІвнакъывт арба шгІалкІуаз
ахъышвла йнайбан, — агІвоу дгІабгъарцІатІ, —
йхІватІ. Акврытгыи, — дгІабгъарцІазтын йымкъва-
хуата алаша чаражса хщапіыкІ даквчІвата дгІадзапІ, —
йхІватІ. АйцІбагыи, — дгІадзарыквын агвашв тшва
дкІылхІштпІ, — йхІватІ.

АмацІаугІвы дгылапІта асасчва йрхІвауда джъай-
щитІ, закІгыи гъгІайгвынгІвуам.

ЙангІайгвнымгІвы дыгІвхын йагІакваз акІважва
йлайхІвхтІ.

— Ауи йгІаугвнымгІвуашта йалу ачІвыйа? —
лхІватІ акІважва, — «гІвоу» ззырхІваз арба акІвпІ,
«алаша чаражса» ззырхІваз аишва акІвпІ, «агвашв
тшва» ззырхІваз атамакъ акІвпІ.

Цыхквта аннадза ахІ дгІайхтІ. Атшхъапара йыд-
хІвалаз атшквва аниба, — дзачІвыйа сасыта йхІызгІа-
йыз? — хІва йпхІвьис дылцІгІатІ.

АкІважвагыи, — анчва йшсымдыруа, ауаса сас ду-
рысквакІ гъракІвым, йшабгу йхъвыгІвацапІ, йзлачва-
жвауагы хІварпІ, — лхІватІ.

ЙангІаша ахІ асасчва дрызцатІ. АхІачІапц днашылтІ

айщчваква аниба дгІархІатІ, ауаса тшгІабитхын салъам райхтІ днарачважватІ-дгІарачважван дгІаджвылцІхтІ.

ДгІаджвылцІхын сысхъя рзищтІ.

АхІ айщчваква швабыжта йырчІайхІтІ. Хымшкы анахъыцІ, — асасчва тлапІаква, йамыкІв сзыжвымбан съязцІгІая ахъаз, — йхІватІ ахІ. — ШвахъпагІатыцІ? Уиста йынкъвшвцауа ачІвыйя?

— ЙхІымгІанугы хІеаугыи азугвалайа, ауаса хІызщту ари акІвпІ. Швабыжта адгыл хІазыбжапІ. Адгыл тшыткІ хІутырквын хІузыразхапІ. Щардагыи хІгъахІвум. ЧывкІ ачва йгІацІанакІуа аъара гІахІутырквын хІузыразхарын, — рхІватІ айщчваква.

— Ауи ахІа швамхІвузтын ауи уысхама! — йхІван ахІгьи ршІа йгъгІатимштті.

АхІ чывкІ дйырщын ачва ахъдирыхтІ. АхІгьи айщчвакъагыи ачва нарахвын архъя йхъалтІ.

— Ма, йшвтахъу адгыл гІалшвх, — йхІван ахІ ачв ачва айщчваква ўриттІ.

Айщчваква ачв ачва гІаштІарцІан шамкъя-шамкъя йпыркъытІ, ашамкъяква чварната йцЫрххтІ, ачварнаква апыштылжын адгыыл гІаршвауа йалагатІ. Йапырщылыз ачварна адгыыл шта дукІ гІанакІытІ.

АхІ дышыржъаз анидыр даквшытІ, дқвайчІвахатІ, джыыгърута дхъынхІвытІ, ауаса йчпахрызый — ажва ритхъатІ!

Абарауса ахгІвайщчва ахІ дыржъан адгыыл гІайквырхтІ. Даргыи йынхауа йбазазауа йджвыквылхтІ.

АлокІ ахъылпа йантамшвахуа

ХгІвайщчва аъан. Ауат хтшадакІ рыман.

АхІба йпхІвьс, — атшада уымтийкІва, — лхІван лхъацІа адзы дгъалырхвахуам.

— БалахІ эквымшварыз апхІвьс, тшадазаджвыкІ хіымапІта ауыгыи хІтиыхыркывын хІызлабазахуашый? ХІисы златакІу ауи атшада акІвпІ, — йхІван ахъацІа атшада йтира гъиуам.

ЙхІвастІхІва дыгъгІадылмыжътІ, атшада уымтийкІва гълымуытІ.

АхъацІа атшада найахвын йтиныс йджвыквидатІ. Дшнайуазымцара байа къвышкІ дгІайыннатІ.

— Уабацауа, сычкІвьин, уыста йуыммайа? — йхІван абайа ахъацІа дгІайцІгІатІ.

— Уалей, уыста йсымугыи шаъам. Стшада стиуашын — йзхвгІара дсаууазтын.

— Са йсхвгІапІ, хІызлангІалуа узырхъйузтын.

— ЙгІахІва йутахъу.

— Схъилла азна локІ гІасауихІвуазтын ухъылла азна хъапщ уыститІ, йгІасауымхІвуазтын — утшада са йсчІвьипІ.

АхъацІа дхъвыцтІ дхъвыцын, — «ауи ахІа уымхІван, уалей, хъылпакІ гъакІвымта быжъхъылпакІ ризна шуасхІвра», — йхІван локІ йхІвауа далагатІ. ЗакІ йхІватІ, гІвба йхІватІ, хпа йхІватІ.

— Йазнахама, абайа, ухъылпа? — анихІва, —
йгъамызнахастІ, кІара удыруаузтын ужвыгыи йгІа-
хІва, — йхІватІ.

— Уалей, датша закІгыи шсымдыруа, — йхІватІ
айлцчваква рахІба.

— Щта, йуымдыруаузтын йгІахв арахъ утшада, —
йхІватІ абайа ахъацІа йтшада йыквиҳын дгІауищтхтІ.

АхъацІа йзникваз йхІвахырныс дпхащан амгІва
дъагІайхуаз хІакъвара гІазикІкІытІ йартмакъ йтай-
псан дгІайхтІ.

— Ма, хІтшада ари ахъапщик гІатнысхтІ. Зджъара
Багъьата йкъачІвахы. Хъапщик шхІыму заджвы йабхІв-
пІта бхъа хъысхпІ, — йхІван артмакъ йпхІвыс йлиттІ.

УадыргІвана атшын ахІба йпхІвыс лайцала лпны
дцан, — хІтшада хъапщик мильуан гІатныхІхтІ, —
лхІван лхъацІа дыгълырбазахуам.

Аквтаней йпхІвысгъи, — уаша йтшада хъапщик арт-
макъкІ гІатнихтІ, уаргыи ушІа ахърыхІа учІвазла, —
лхІван лхъацІа дыгълырбазахуам.

ЙышылчпалакІгыи лхъацІа йтшада йымтийыкІва
гъымумытІ.

Аквтанейгъи йтшада джвыквидатІ, йаша йызнийыз
йызнитІ, дгІацарапахын ахІба йхІваз йхІватІ.

АйцІба йпхІвысгъи, — уайщчваква ртшадаква ми-
льуан гІартнырхтІ, уаргыи ущапІква акврышв учІваз-
ла, — лхІван лхъацІа адуней гъилырбахуам.

ЙанизымчхІадзах йтшада ашІа йкІын йтиныс
йджвыквидатІ. Дшнайуазымцара айщчваква зжъаз
абайа днайыннатІ. Йайщчва злайынгІалызла дыйн-
гІалтІ.

— СлокІ ухъылпа йтамшварыквын ухъчІвапІ, —
йхІватІ айщчваква райцІба. — Ауи ацкІысгъи бзи-бзи
ухъвыцта хІаларга.

— Схъылла азна локІ гІасазхІвуаш хъацІа ужвы-
гъи дыгъгІадымристІ, — йхІватІ абайагы.

— Щта угІадзыргІвы ауи асхъян. Абар слокІ. Ащ-
хъа жвыкІ хІвуан. Ажв заджвгъи йгъыйимхъузтІ. Щыб-
жъян аннадзара акІвар ахъа йгІаталуанта ахш кІана-

хъун. Ажв ахш акІвар йтагыла дзырта йгІайуан. АкІвар уангІабжыщІра хІтдзы гылан. ХІтдзакв чуан дуквакІ хвынгылан. Ахш акІвар йгІабжычІванацІ-кІя абжа хвшахун, абжагы йшхшыз йгІайуан. Ахш ашвыта йхъыхІхуан...

МышкЫ гывп дута хІацылын чвахра хІцатІ. ХІан-гварцІуш ашвгъажъдукІ нахІахвтІ. Щыбжъан чара хІангІачІва агврахІа насахвын ашв акъвсырцца салагатІ. Ашв аквта саннадза квыджымакІ гІабжышвттІ.

— Аквыджъма ашв йшпалашва? — йхІватІ абайа.

— Ахш акІвар йангІабжыкъуз аквыджъма хшы ажвныс акІвар йгІаталын ахш йташван йгІанагтІ. ХІан ашв анхъылхуаз аквыджъма лымбауата йалана-лыркІтІ... УгІадзыргІвы ужвы йгІаншауа. СыгІвзачва аквыджъма анырба тшбыгкІ азауыршттІ. Атшбыг ахва аквыджъма ауачва йалагылтІ. Аквыджъма ауачва ахъпхъадза йнагІв—гІагІвуамца хІчва зымгІва ахытІ. Аквыджъма ачважра йаналга хъвыничІвыйкІ аза-

ухІшттI. Аквыджъма ахъвынчIвы ашIанакIын хIчва зымгIва хънахтI, амбатата йачпан хIаджвта йаквнацIахтI...

— ЙнахъапI, йнахъапI! ЛокIта йгIасаухIвыз схъылпа йгъташвахуам! — йхIван дгIацIрытI абайа.

Айщчваква райцIба йартмакъ азна хъапщгыи гIайгатI, йайщчваква ртшадаквагыи гIайцын дгIайхтI.

Ауи акIвпIта, алокI ахъылпа йантамшвауагыи гIаншийтI.

Ухъа йтамызтын ущапIкva йрызарапI

КыткI апны бжъыгIвлагачва тан. Зны ауат тша-
дыркIылын абна йцун. Йшнайуазымцара дзыгIвкI
йырсра атакхъатI.

— Апхъапхъа хIеврахIаква хъхIрышвтпIта уацIы-
хъван хIа хIырспI, — рхIван ргврахIаква ауырщтI.
Йауырщтыз агврахIаква адзыгIв аквтабырг йташватI.

Адзы йырсын — ргврахІаква гърымакым! Мшы злагІапыркъра гъраухуам. ЙхъвыцтІ йхъвыцын, — аджв ацІла дхъалпІта къвадамакІ тшацрайхІвапІ, агІвыдджъгыи ауи йщапІкva, арахь арат аппыгІвгъи ауат рщапІкva тшырцрахІвакпІта — аbaraуасамца акъвадамаква гІапжыгІжвжвапІта йгІганІ, — рхІватІ.

ЙшырхІваз ашта йрчпатІ. Акъвадама змаз, — йгъсзықІхуам, снапІкva гІвзитІ, — йхІван дцІрятІ.

Арахь аратгъи, — унапІкva урыквыдджвджа вата багъата йкІы, — рхІватІ.

Аныгъи снапІкva срыквыдджвджа вуштІ йхІватІ акъвадама анаущт зымгІва гІакІапІлан зща хва шІна-чІваз шІначІватІ, змахъя шІначІваз шІначІватІ.

Ауи акІвалІ ауагІа — «ухъяйтамызтын ущапІкva йрызарапІ», — ззырхІвауа.

Алыгажв йлаба

ТажвкІи лыгажвкІи базун. Ауат рыцхІан. КвтІукІ акІвын млыквта йрымаз. «АквтІугъи хІагахуа гъа-ъам, йхІщыпІта йхІфахпІ», — рхІватІ. ИангІаркІы хъапщквтІагъькІ гІанацІатІ. Атажви алыгажви гвыр-гъячІвитІ, рщапІкva ачІвыла йгънадзахуам. «ЙызхІ-щыхуайа хІквтІу! Аңсимшгыи хъапщквтІагъькІ гІана-цІарыквын хІбагІвуштІ», — рхІван аквтІу ауырштхтІ.

УадыргІвана атшын аквтІу рчвыздзын йгъырм-ухтІ. Алыгажв лаба дукІгъи найахвтІ, — «АквтІу гІасмаукІва сгъгІадгылуашым», — йхІван дджвыквултІ. МшкІы дымгІвайстІ, гІвымшкІ дымгІвайстІ, уацЫхъван ауасаражв лпны дтшкІаралтІ. «КвтІукІ сыман хъапщквтІагъь гІанацІун. Искывдзын йгъсаухуам. Йъану гъсабымхІврима?» — хІва алыгажв ауасаражв дылцІгІатІ. «АлахІ-алахІ, йгъамуытІ йуызнийыз! Аң-чва уквтІугъи шzymба. Угвы уымрыдзын: аквтІу ата-рала тшыкІ уистуаштІ. Зны укІыкІрыквын уызлым-пссгІахуаш рызкъялых гІаунатлустІ», — лхІван тшыкІ гІайылттІ. Уапшрыгъи чвакІгъи гъаҳъамызтІ, чаraph-

са чкІвынкІ акІвны. Алыгажв атшы даквчІван псай-спадза дгІамгІвайсуамца кыткІ дтанагатІ. Акыт ауагІа зымгІва гІайзсан алыгажв йтшы йалахъыччауа йа-лагатІ.

«Йъадзашвтахъу швхъычча, ауаса швымкІкІын. ШвъакІкІыз стшы адуней рызкъбзита йыкву гІашв-натуаштІ», — йхІватІ. АуагІа алыгажв йгъыйзхъарым-цІатІ, ауаса асабиква агІвкъеауа йхъыччумца йкІкІыуа йалагатІ. ЙкІкІыуа йаналага атшы ауи аъара рызкъалых, рызкъщарда гІарнатын — акыт шабгаз хахъахымш йгъырзымфітІ. Ауи збаз аджъамгІат алы-гажв кІвыхшамыхша тшизырчпауа, закІгьи йыгрим-жъхуа ахІачІаш днардылтІ. Ауахъ алыгажв ахвхва — хІва дшычваз йтшы абора йтырдан ауи йапшдзата да-тша тшыкІ тадыргылхтІ. Ащымта алыгажв дгІагылын закІгьи гвы айымтуата йырп сахыз атшы даквчІван мгІва дыквылхтІ.

Рпны дангІадзах атажв дйыргвыргъяра йгвыгъя-та: «Ей атажв, тшыкІ гІаздын апш адуней йгы-кым!» — УшкІкІыуа адуней рызкъшарбазарата йыкву гІаунатитІ!» — йхІватІ. Ауаса атажв заъара дымкІкІызлакІгьи атшы закІгьи гъгІарнамттІ.

Алыгажв дгвыжвкІын атшы атажв-усасаражв лпны йырцахтІ. «ЙсымабкІайа, сыйбжъайа?!» — йхІван длайсуа далагатІ. «УгъзымжъатІ, ахъазгІваца угІаса-йситІ», — лхІватІ атажв. «Ма, ари ауаса нахв. «Ма-аъ» ухІварыквын — апынцІалагыи ашІалагыи хъапш гІат-ПлуштІ», — лхІватІ.

Алыгажв ауаса гІайахвын дшгІайхуаз йтшы ъар-гъычыз акыт датагІаталхтІ. АуагІа ауаса йамагІну анырдыр ауахъ йыргъычын датша уасакІ абора йгІа-тадыргылхтІ. Алыгажв ужвыгыи дшгІаржъяз гвы гъа-йымттІ.

Дгвыргъяуа рпны дгІайхын йтажв дылзыцІыртІ. «Ма-аъ» бхІвастын — ари ауаса хъапш гІашІпІлуштІ, — хІва. Атажв зынла ацІгІвыпІа гІаштІалцІатІ, ауаса ага «ма-аъ» лымхІвастынгьи ауаса хъапшцыракІгьи гъгІацрымшвттІ.

«Напа гълымам ауи атажв! Ужвыгыи саталжъахт!» — ўхІван ауаса ауасаражв йлызйырцахт!. «Ссабичківынума сывбжъаяу?!» — ўхІван длайсуа далагат!. «Угъзымжъат!. Ма, ари алаба нахв. Аджвырагів гымхара узырхузтын, — «Тіоп-тіоп», — шұхІваяа йашІаурысхынцікІя йрысуашт!, йызсуагыи уара йутахъу зымгІвагыи узырчпушт!», — лхІван лабак! Гайылт!.

Алаба Гайахвын дшгІайхуаз йарауи акыт дтана-
гахт!. АуагІа алғажжв дырдырхт!. ЙангІайзза: «Тіоп-
тіоп» шымхІван. Ауаса швхІварыквын алаба шва-
щуашт! — хІва райхІвт!. АуагІа ауи йазхъарціузма—
«Тіоп-тіоп!» — хІва йцЫруа йалагат!. Араға алаба
рысуа йджвыквылт!. Йрысуа-йрысуамца йхънащ-
Гит!, йъадпалра гъраухуам. ЙанырзымчхІадзах, —
«Утшгыи ууасагыи уыхІтхуашт! Улаба ашІарыс, хІа-
щдзит!» — рхІван йгІайыхІват!. Алыгажв алаба
ашІайрыст!, йызгІардхыз атшгыи ауасагыи Гайахвын

рпны дгІайхтI. Йтажви йари йтхаджъуа йбазитI: рызкъы ртахъызытын — атшы йгІарнатитI, хапш ртахъызытын — ауаса йгІарнатитI, ауагIа гымхаквагъи алаба риситI, йгъгІарыднаргылуам. Атажви алыга-жви ртдзы ужвыгъи Бабыгв йгыларкIванI.

БжъажвакI

ХъацIакI тшбзикI йыман. AxI ахъацIа йтшы дай-лахIатI. ДайлакIан — йшгIайыквихра дазжъвыцитI. АхъацIа нхагIыы дгІашшитын, — уачIыы бжъажвакI уасхIвуаштIта ауат джъауап уызгIарытуаэтын быжъ-щамакъыкI уыститI, — йуызгIарымтуаэтын — утшы ГасутитI, — йхIватI.

АхъацIа дгІайхын дхъвыцуа дчIавапI. Ичпуши йхуши гъидырам. ЙпхIвыс лхъацIа йылахъ аквыта йанылба, — узызхъвыцуа ачIыйя, уылахъ закву ачIыйя? — хIва дицIгIатI.

АхъацIагыи axI йгІайайхIвыз йпхIвыс йлайхIвхтI.

— Ауи ахъазла угвы акъувумырпyn. AxI дангIай-ра ахъышвла уйачважва. Са тшыцIаскIта, ущапIкva рпны счIазлуштI. AxI йгІаяйхIвua джъауап атхра уазымгжважван, са йсхIвауа уаздзыргIы. Уаздзыр-Гыыта йсхIвауа хIвах, — лхIватI ахъацIа йпхIвыс.

Ащымта axI дгІайтI.

— УхIазырума? — йхIван ахъышв йкIылагылаз ахъацIа дизыгIацIыртI.

— СхIазырпI. Ауаса, уразызытын, ахъышвла хIай-чважвуштI, — йхIватI ахъацIа.

— СразыпI, — йхIватI axI. — Абар сапхъажва: «ЗакIы!»

АхъацIа дхъвыцуа тшичпан йщапIкva рпны йчIиву йпхIвыс длыздзыргIвитI. ЙпхIвысгни мадза-мадза «мара» лхIватI.

— Амара закIыпI, — йхIватI ахъацIа.

- Гүба! — йхІватI ахI.
— АгІвычІвІвыс йгІвылакІгъи згІвадастын бзита
йбитI.
— Хпа!
— Айшва хщапІыкI ацІастьын багъата йгылитI.
— Пщба!
— Ажв апщикIыкIакІгъи згІвадастын хиптарда
гІамцIитI.
— Хвба!
— АгІвычІвІвыс йыхвмачвкIгъи гъацапшым.
— Цба!
— АкІватан цычвкI ацІахІвастын бзита йчва-
гъвитI.
— Быжъба!
— АбжыгІвайщча акъабльала тшанынадыр-
къвра ласы йшитI.
— УсайгІайтI! Унайта уырахв гІацх, — йхІватI
ахI.
Ауаса апхІвыс гвыбзыгъа ахI дайгІайтI.

Алыгажв йпхІа ахІ дшиайтіайыз

Апхъазаман ағІан кыткІ апны тажвкІи лыгажвкІи аъан. Ауат пхІакІ дрыман. Щарда йнамихуата атажв дпсытІ.

Алыгажв ахІ йыпшцІа дпшцІата дынхун. ЙпхІа-чкІынгьи аунагІва нкъвылгун.

Зны апхІыспачкІын дмаңдауашын, рунагІва джъкІацыракІги анылмау акІважва лпны дцан джъкІатІакІв — хІва длынхІватІ.

— Адуней швгІаквлын швкІылхитІ. Шванбана-хъуш? Йгъымам джъкІа, — лхІван акІважва апхІы-спачкІын дгІаджвылышатІ.

Алыгажв йпхІа акІважва йгІалалхІывыз швабыжта лгвы йастІ.

Азаман цун. АпхІыспачкІынгьи ддухатІ. АкІва-жва йгІалзылхаз ашвхІакІва лгвы йгътыщуам.

Зны ахІ — акІважва лхъаца — ныкъвара дшдджвыквылуаз алыгажв йпхІа йлагІатІ.

АхІ дшгварцІуаз апхІыспа акІважва лпны ды-гІын, — ахІ сгІаца пахнадзыкІья акІважва гъячІв алалымцІаута бахсыма лыршрагІатІ йхІван сгІайщ-тітІ, — лхІватІ.

АкІважва лхъа кІарщы дчІван апхІыспа дыгъ-ГалымпшытІ, лбыжъ гІаваца лагІатІ.

АпхІыспагы йлхІувышыз лхІван дымгылхуа дгІа-джвылкъян дгІайхтІ.

АкІважва далаган гъячІв алалымцІаута бахсы-ма лыршытІ.

Щарда йнамихуата ахІ дгІахъынхІывыхтІ. ЙыгІвза-чвагы гІайрайгван йпны дгІагваралхтІ.

АхІ дабга-дызгІвада дъагІахъынхІывыхыз ахъаз ча-ражвра рчпитІ. Абахсыма рыжвныс йалагатІ, зны-зын йанаҳва зымгІвагы ркъамышквпIиква дыргылхтІ: абахсыма йгъцІам, йгъхъагІам, йгъчвкъям, йгъым-чым — йамшакъездыкъыздзпI.

АхІ дгвыжвкІын, — ари апш бахсыма бызычпа-да? — хІва йпхІыс длыквцІыруа далагатІ.

— Ушджывыквылуаз пхІвыспакI дгІаххылын, дза-
чІву гъсыздырам, — ахI ари апш бахсыма лчпарагIатI
йхІватI лхІван джывылкъахтI, — лхІватI акІважва.

— Хыъ! Стагвжвагы саргыи араса йхІлахъвма-
рыз лкvnага дансымцIакIва адуней сшгIаквымхара! —
йхІван ахI ныха йхІватI.

Ащымта акыт зымгIва йыкIядыгв йаздыйрддатI.

— ДжъамагIат! — йхІватI ахI. — Йшыжвдыруа
апшта, тшгIаздырын заджвы сижъарныс, дсылахъыч-
чарныс, сгIайрычкIвынырныс, сгIайшвхIакIварныс,
снапа схъихърныс амаль гъимаутI. ХIкыт стагвжва-
гыи саргыи хIнапа хIхъызхыз заджв дгIатшатI.
ДплхІвыспалI ауи! ЛампхащакI лакIвта гIацIциуаштI.
ДгIасаута лкvnага дансцIарныс ныха схIватI. Йала-
гылакву швыуа заджвы дипхIапI ауи! ДгIашваута
учачI в щымта дсызгIажвымдуазтын ари ахIахъв йщтIу
ачва ахъышвхуаштI. АгIвба рыуа закI швзымчпузтын
йшвызнайуаш жвдырхитI, — йхІван йыпшцIа йщтIаз
хIахъв дукI гIадийрбатI. АуагIа рылахь аквыта йам-
цIыцIхтI. АпхІвыспа лабагыи дымпхащарыквын
дчIвыгууашын ззырхIвауда йапшта дгIайхтI.

— ЙачIвыйя, дада, ауи аъара уылахь закву? —
хIва йпхIа дангIайцIгIа ахI йгIарайхIвыз лайхIвхтI.

— Ауи ахъазла угвы акъвумырпын. УщтIалта
уычвх. Щымтадза закI гIахIхъвыцI, — лхІватI йп-
хIагыи.

Ащымта йангIаша, — кIара гIабхъвыцма, скIа-
кIа? — йхІван алгажв йпхIа дылцIгIатI.

— ЙгIасхъвыцI, — лхІватI аныгги. — Швца ахI
йпны. «ДгIашваума апхІвыспа?» — хIва дангIашвцI-
гIара, — дыгъхIмаутI, — швхIва. «Ауи агIан ари
ахIахъв ачва ахъышвх» — йхІвуштI. Ауи анихIвара, —
йрымшыс ачва гъахъышруам, уара апсхъвда пкъы-
та ачва хIа йахъыхIхпI, — швхIва.

Алыгажв йщапIквагыи гIаласхан ахI йпны йна-
йырдзатI. АуагIа зымгIвагыи гIайззатI.

АхI дгIаджывылцIын, — дгIашваума апхІвыспа? —
хIва дгIарцIгIатI.

— ДыгъхІмаутІ, — рхІватІ.

— Ауи асхъан ари ахІахъв ачва ахъышвх — йхІватІ.

АуагІа рхъа надыркъвын закІгъи рымхІвауда йгылапІ. АхІахъв ачва шпахъухуаш!?

МачІкІ анцЫ апхІвыспа лаба дгІарылцЫн, — хЫла йапшу, хІпсы йапшу ахІ, — йухІвата йхІымчпуш гъаъам. Уаргы йудыритІ, саргъи йэдыритІ йрымщыс ачва шахъырымхуа. Акыт урахІпІ, акыт урахІбапІ, хУыхІвакитІ, ари ахІахъв апсыхъвдатІакІв пкъыта ачва хІа йахъыхІхпІ. Уара ушаъу апсыхъвдапкъра датша заджвгъи йгъыйквшум!

АхІ алыгажв йхІваз аниагІа дъагылаз жваны дхъынхІвытІ. Йчпахуашызай? ДгвыжвкІын ауагІа амцицахтІ.

Ащымта алыгажв йызгІайын, — ахІ уызшітитІ, — рхІватІ. Алыгажвгъи тшадигалын дцатІ.

— Зажвынтахъа чвгъахаз алыгажв! Йацы сгІаурычкІвынтІ. Сныхагы суыржъатІ. Упсы са йснапІыцІапІ! Йа ауи апхІвыспа гымхада дгІауаура, йа ари анычва башлыкъкІи гІвнапІтарақІи сизгІалухра! Арат рууда закІ ъауымчпаз упсы сырғІвапІ, — йхІватІ алыгажв нычвакІ йызгІанижын дгІагварицахтІ.

Алыгажв йылахъ аквы анычвагын йнапІыцІа дгІайхтІ. ДгІайхын ахІ йгІайайхІвыз йпхІа йлайхІвхтІ.

— Ауи ахъяз уылахъ аквуымцІан, дада, — лхІватІ йпхІа. — УачІвы ахІ ари анычва йзыгахта, — апхІвыспа дыгъсмаутІ, ари анычва башлыкъи напІтари гІалсха ахъяз йзласчпуш ъамапсыма гъымам, йшудыруа апшта, срыцхІапІ; ари анычва аджъапкъ асхъа зларчпауда аъамапсымаква сизгІалхта йгІасыхъвдаквуцІаз ласдза йузысырхъяпІ — хІва йахІв, — лхІватІ.

Ащымта алыгажв анычва аджъапкъын йима ахІ йпны йнайырдзатІ.

— Йучпама йуасхІвыз? Дабоу апхІвыспа? — йхІван ахІ алыгажв дгІайыквцЫруа далагатІ. — Йа боу йучпаз абашлыкъи анапІтарақви?

— Спсы йапшу ах! Дыгъсмаут! апхыспагьи. Башлыкъги наптарагы гысымчпат!. Срыцхап!, йшудыруа авш, башлыкъ зласчпуш ъамапсыма гысымам. Ма, ари анычва аджыапкъ ауат зласчпуш ъамапсыма сызгылхта уажва ачыла йнасмырдзауата убашлыкъги унаптараквагы узысчпап!, — йхиват! алыгажв.

Ах! алыгажв йхиваз аниагла чуанцигивата дакв-шыт!, айхаршты дкъапщхат!, джыагърута дхъин-хывит!, ауаса йчпахрызия?! Алыгажв дгагварицахын цъян цыквта дгашуа дчивап!.

Ащымта алыгажв датадиррцахт!

— Уажвынтахъя чвгъахат! уара алыгажв къыд-рыг! — йхиван дгяхъвагигыт! ах!. — Ауаткva зым-гыва газхъвыцуа уара гъуакыым! Уара ауи авш акъыль уымазаркын насып гъумамызма. Уыжв-жвыбырдзак! уцата ауи аджыаулкva глауазхивуа дгашти. Дгайуата — дгамиуата, дгивычата — дгивы-чамкыва, дтшыгывта — дтшыгыымкыва, йчвыта-йым-цирата швындикъварак! йымата (дпхыспастын — йлымата) дгайыргат!.

Алыгажв дгІайхын ахІ йгІайыхъвдақвицІаз йпхІа
йлайхІвхтІ.

— Ауи уахъымгыргІван, дада, — лхІватІ йпхІа.—
Уара уусыс уалгатІ. ЙгІанхаз са йсуыспІ. ЗакІгьи
уахъымгыргІван. Тышартынчх.

Алыгажв йпхІа дастІ ціскІ ахІа зтамшвуш швын-
дыкъвара хвыцкІ гІалахвтІ, ціскІ гІалкІытІ йталыр-
Іван йхъылгІвахтІ. Лчва йалумбІаята ъахвтанкІ
лшвылцІатІ. Рабгъыжв ағъвра ахъалцІатІ, акІвдир-
гьи аквылцІатІ. ГІважъакІ гІалкІын акІвдир йадыл-
хІвалтІ.

АпхІвыспа абыгъ ақвчІван ахІ йпны дцатІ. АхІ
абыгъ айаквчІву апхІвыспа дангІайба дгІархІатІ:
дшайтанума, дгІвычІвгІвысума йгъидырам!

— Алаква лышташвцІа! Алаква лышташвцІа!
ДгІагваражымжын! — хІва дцЫруа далагатІ.

АхІ йгІвнагІвкva алаква кІыдырщтІ.

Алаква апхІвыспа лахъкІала йангІатрыс ажъа-
ква ауылщтІ. Алаквагьи ауат рцЫхъва йтагылын —
йубастын йгІаух!

АпхІвыспа лышхъваква абыгъ йадлырсын ахІ
йышцІа дгваралтІ. ДгІакІныцІын ахІ дыйдгылтІ.

— ЙшуҳІваз ашта сгІайтІ, ахІ, — лхІван апхІвыс-
па ашвындыкъвара чкІын йылттІ.

АхІ ашвындыкъвара гІахъитІыстын — йчвыпІ:
ацІисчкІын тачІвапІ. Ауи дшапшуаз ацІис «фырр» —
хІва йгІатыпссеан йыдзхтІ: ашвындыкъвара мцыра-
хатІ.

Абарауаса алыгажв йпхІа дгІамиуата — дгІайуа-
та, дгІвычата — дгІвычамкІва, дтшигІвта — дтши-
гІвымкІва: ашвындыкъвара йазната — йымцирата
йлима дыйзгІайтІ.

АхІ йчпажуазия?

— Са закІгьи гъстахъым. АуагІа тынчта йрбазаза.
Ауи азакІы акІвпІ сызлауыхІвава.

— УахъчІва уалагата, ныха бзысхІвитІ, гІвычІв-
гІвыскІ закІыла сшиймзарархара! — йхІватІ ахІ. —

АуагІа къару рымапІ. Уалей, баца айдзата ушдырыкъвара. УахъчІва акІвпІ ауди бзита йангІасгынгІвы.

Абара са алғажжв йпхІа ахІ дайайгІайтІ.

АхІгьи йажва дгъамайжъаҳтІ, ауагІагьи йгІархІваҳтІ.

АпхІвыспа пшдзи ахынбжъагІвчи

КыткІ апны пхІвыспа пшдзакІ дбазун. Йара ауди акыт хгІвычкІвынчва хъапщкІ тан. АхыгІвгьи апхІвыспа бзи дырбун. Ауаса апхІвыспа ахыгІв рыуа йгІалылхра дыгъалымдыруазтІ.

ЗымгІвагьи швашията швызбитІ. Заджвгьи апхъа дыгъесзыргылуам, — лхІвалун апхІвыспа.

— Ауаса йгъаурым. ХыыхыгІв хыуа заджв дгІалбхра атажъыпІ, — рхІвунта ачкІвынчвагьи ауди гърымуазтІ.

— Ауди асхъан араса йхІчпапІ. Швджвыквылта закІы-закІ согІа сизгІажвг. ЗсогІа рыцІа йагъихауа сыйщцапІ, — лхІватІ апхІвыспа.

АчкІвынчва джвыквылтІ. Щарда йныкъватІ. ЙцЫхъвахуз джъармыкІақІ йаниятІ.

АнбжъагІвчва хъатакІ-хъатакІла аджъармыкІа йрылалтІ.

Азаджв днашыгІашуа дшнайуазымцара тажвкІ гІвыга хъващычкІвынкІ лтиуата длынийатІ. «Ари апш гІвыга зхвгІуш дзачІвыйа?» — йхІватІ йджъайшан, — хІан, изыбхІвауайа бгІвыга? — йхІван атажв дыл-цигІатІ.

— СомшвкІ, сыйчкІвын.

— Ауди аъара йэтлапІайа, хІан?

— Ауди йгъахъазгІвыгамта акІвпІ: уштапшуа йутахъу зымгІва гІаунарбитІ.

АчкІвын дгвыргъян агІвыга йхвгІатІ.

ИгІвыдджъхуз ачкІвынгьи тшпхтыкІ йтиуата лы-

тажвкI дыйнийатI. Атшы заджвгъи дгъазымцIгIузтI.
АчкIвын алыгажв дыйдгылын, — хIаба, йахвия
утши? — йхIван тIакIвги дацIхъыччагIаяу дицIгIатI.

— СомшвкI, сычкIвын.

— Ауи аъара йэтлапIайа?

— Ауи гътшбашамашам: уылахъв гIахъамсскIва
йъаутахъу унанардзитI.

АчкIвын дгъыргъян атшы йхвгIатI.

ЙхыгIвхауа ачкIвынгы тажвкI чIвакI лтиуата
длынийатI.

— ЧIва хайыр бтыйтI, хIан, — йхIван ачкIвын
атажв дналыдгылтI.

— Хайырла йацыхIтитI.

— Йахвия, хIан, бчIва?

— СомшвкI, сычкIвын.

— Уа, хIан, чIвакI ауи аъара йахвума?

— Ауи йгъчIвабашамашам: йпсуа агIвычIвгIвыс
зны дацхIарквын зынла дбзихахитI.

Ачківyn дгвыргъян ачІва гІайхвгІатІ.

АнбжъагІвчва аджъармықІя йІарылцІхын дасу йхвгІаз абадырбатІ.

— ХІшвырпыштІ йара хІпхІвыспа йылчпауа, — рхІватІ агІвыга йтапшызын — апхІвыспа дпсхъыхуа дщтІапІ, лъахІыльчвагы лыдзхъачІвапІта йчІвьуитІ.

АнбжъагІвчва атшы йаквчІван лахъвгІахъасракІла йІадзахтІ. АпхІвыспа ачІва дадрыцхІан — зына дбзихахтІ.

— Ужвы бызццуш дхІва, — рхІван апхІвыспа ды-
дыркылтІ.

— РыцІа согІа тlapІа гІазгыз, — лхІватІ.

— СгІвыга акІымзаркын бышпсуз гъхІымды-
руашызтІ. Ауи акІвпІта, са йгІазгыз рыцІа йтла-
папІ, — йхІватІ агІвыга гІазгыз.

— ТамампІ, — лхІватІ апхІвыспа.

— Стшы акІымзаркын бпсуашын. Бшпсua агІвы-
га йгІахІнахІвиргьи стшы акІымзаркын хІшпагІа-
дзахуаз, — йхІватІ атшы гІаздыз.

— Ауыгьи тамампІ, — лхІватІ апхІвыспа.

— СчІва акІымзаркын бпсуашын. БшчмазагІв-
хаз агІвыга йгІахІнахІвзаргьи, атшы ласдза хІгІанар-
дзахзаргьи бызлахІырбзихузия счІва акІымзар-
кын, — йхІватІ ачІва гІазгыз.

— Ауыгьи тамампІ, — лхІватІ апхІвыспа.

Щарда йайкъыргІыштІ апхІвыспи ачкІвиччи,
ауаса рыцІа согІа тlapІа гІазгыз гырызышаквмыр-
гылтІ.

Йанырзыщаквмыргыл йацылын ауасаражв йпны
йцатІ. Йцан — руыс эквыз йархІвтІ. Ауасаражв ана-
сагьи дазхъвыцтІ, арасагьи дазхъвыцтІ, анылагьи йа-
цайырпатІ, арылагьи йацайырпатІ, ауаса закІгни
йгъизазымырпатІ. ЗакІтагьи ауыс анизалмырга, —
уалей, ари ауыс сшзадымгылуа, дасу йбызгІайгыз
йытхта ауыла швакъвыцІх, — йхІван апхІвыспа тшгІа-
лзынайырхатІ. АпхІвыспагьи йлышгІаргыз асогІаква
рылтхтІ.

— АхІы, дасу усогІа абгата йуадзахма? — хІва дазцігІатІ ауасаражв.

— Щта, — рхІватІ атшы гІазцызи агІвыга гІазгызи.

— Са йгІазгыз абгата йгъгІаснапІыцІамшвахтІ: ачІва абгата йлыстын абжа акІвпІ йгІасылтхыз, — йхІватІ ачІва гІазгыз.

— АхІы, аусы йара-йара тшалнаргатІ! — йхІван дгІагвымырғыз ауасаражв. — АпхІвыспа ачІва гІазгыз дыйццара атажъыпІ, ауи йакІвпІ дызквашвауа, — йхІватІ.

АпхІвыспагыи ачІва гІазгыз дыйццатІ.

Ауаса йалгатІ апхІвыспа пшдзи ахыгІванбжъагІвчи руыс.

ДжъармыкІыа — фачІвы, чгІвыча ъартиуа базар.

Амлықви акъыллы

ЛыгажвкІ даъан, ауи пшыгІвпачва йыман. Зны ауи йпачваква гІазшІитын, — «Сара сажвытІ, ласы адуней схІваджъхуаштІ. АунагІва ахІбата заджв дгІанхара атажъыпІ. Акъыль зму йакІвпІ йгІанхуш, — йхІватІ. — Дасу йтажъу гІалихыргІатІ».

АхІба йнапІы гІайраутІ, — «Абар сымлықв, млықв зму акъылльгыи йымапІ», — йхІван йхъапщ ъатлын гІадыйрбатІ.

Ауи йымщтахъ йнайуазгыи хъчгІвыча йшвицІан тширыпшдзауа дгІагылтІ. «Араса сгІвычата сызбауа млықв шсымугьи акъыль шсымугьи йдыруаштІ, хвгьи сизчпуштІ», — йхІватІ.

Актаней хъапщ мъа ГайыбгъайцІатІ, аба йпахъ дгІагылын: «Ари сымъа хъапщта йакву збауа акъыльгыи млықвгьи шсыму йдырпІ», — йхІватІ.

Ауат зымгІвагыи дрыздзыргІывтІ алыгажв, закІ-гьи гъыймхІватІ.

«Уара закІгы гъухІвуми?» — йхІван алғажжв йпайцІба дицІгІатІ.

«Сара хъаш ъаттынгыи, хъаш мъагыи, хъчгІвычагыи гъымам. Йсыму анхара бзи йызбауа напІыпІ, йымшвауа гвыпІ, йхъвыцуа хъапІ», — йхІватІ айцІба.

АйцІба йхІваз алғажжв швабыжта йгвапхатІ. «АунагІва зызгІанхауа ари йакІвпІ. Шваргыи зымгІвалағыи ари швийәздзыргІві», — йхІватІ алғажжв йпачва тшырзынайырхан.

КІяуа

АхІча разаман агІан ауагІа нхачва рхъа йахвистымкІва, йгІарынхаз анхашагыи айхІара рмаухуата швабыжтагыи йгІапсаяу, рыцхІата йбазузин.

Ауат арыцхІачва дрыуата тағвжва дыймахымкІва, исабиквагыи амла йагауата лыгажжв рыцхІакІ кыткІ апны йхъазаджвықІта, йтдзыжв дыгІвната, ауи ауагІа йгІайыртуаз ахІа гвырбзигакІгыи, хъахІаракІгыи, цхърагІагІвкІгыи йымамкІва дбазузин.

Ауи алғажжв мшигІадза йшгІамидуз ашта ауагІа дрыхІавауа кІара гІакІылихын, діргІайхуаз, акытгІвина йамаз атоба ду тишсищарныс йжІапчыпгьи йымата дхъалын, дчІватІ.

Алғажжв рыцхІа атоба дшыквчІваз, даннапшы, тшыкІвдыраквыкІ заджвгьи даквчІвамкІва агъабала йшгІашысуаз йбатІ. Ауи днапшыгІашын — атшы ацІыхъва заджвгьи дгътагылам. Атшгьи ауи йчвыхъарамкІва йгІашастІ.

Алғажжв атшы гІайкІытІ, ауаса ауи ъайырцушыз айымдыр, хъарата агІывыхъвкІ рбжъара йбжъайдатІ, акІвдыргьи шаквый багъатати цІлакІ йыдихІвнын, рпны дгІайхтІ.

Ашымта йшгІашуз алғажжв атоба ду апны дгІайын, дгІаквчІвахтІ ауи атшы аджвырагІв аштаныкъувузтын ййырдырныс йгвалата.

Ауаға дшыквчІваз, йхъвлауаузшва йанца, атоба

хъацІа дгІахъалтІ, алғажв сальам гІайайхын, дгІайцІгІатІ: «Йараби, дада, тшкІвдыраквы кІара убадзама? Ауи убата йъану гІасаухІвырквныз, мыз-кІы йузызхъуш фачІвыта йуыстрын», — йхІватІ.

АхъацІа ари ангІайхІва, алғажв мачІкІгьи йгъ-йызхъайымцІатІ, сижъахпІ — хІва йгвы йгІанагтІ.

«Момо, сычкІвын, — йхІватІ алғажв, — закІгьи гъзымбатІ, ауаса улшгІа, йздыруада, йуаухырныс ауыпІ, уазцІгІа. Ауаса йумаухуата закІыта йцузтын, спни угІайхта йгІасахІв, ауахъ спшыпІта, адуней йыквузтын, ащымта угІайхта утши ъану уасхІвпІ».

АхъацІа дишгІумцара йтши зджъарагы йгъимаутІ, ахабаргы гъимагІатІ, йаргы йхъвладзахъата алғажв йпны дгІайхтІ, йтши шимаухыз гІайайхІвын дцахтІ.

Ащымта йгІашуз ахъацІа атши зчвыдзыз алғажв йпны щажъыта дгІайтІ.

Алыгажвгүи араса йхІватІ: «Утши ъану йахъа саншы йызбатІ: ауи, райша ари агІывыбыхъвкІ уырбжъагыла ушымгІвайсуга, цІлакІ апны акІвдыргыи шакву йкІыдхІвалата йгІаяуаухуаштІ. Ауаса йухІваз уажвагыи рцІабыргх», — хІва. «Уызласыргыгъаз апІатла атши шгІасаухуа акІвпІ», — йхІватІ ахъацІа.

Алыгажв йырбаз агІывыбыхъвкІ рбжъарала ахъацІа йтши дазыпшгІаяу дджывыквыйлтІ. Ауи щыбжъандза дымгІвайстІ, йцІыхъвакуз ауи дгІапсадзата йтши, алғажв йшихІваз апшта, акІвдыр аквта йаргыи цІлакІ йыдхІвалата днаниятІ, араъа ауи йгІапсарагы йхъаштылхтІ.

АхъацІа йтши шгІайаухуаз, атшпсщарагы дала-хымкІва, зынла дгІатшыжвылхын, алғажв йпны дгвыргъяуа дизыгІадзахтІ.

Ауи ахъацІа зтши гІазаухыз араса йайхІвтІ:

«Уара, дада, улыгажв уагІывырлыпІ уынасыпгьи бзипІ, уара уацкІыс пшыгІв ъазагыи дгъаъам», — хІва.

Ауи алғажв рыцхІагыи фачІвыта мызкІы йыз-хъушыз йызгІайгын, йгІайыйттІ.

Зты газаухыз ахъацІа ауагІа зымгІва йджъар-щаата ауи йтшы гайзраухыз алғажжв йакІвта йац-кіис шығІвъазагы адуней дыкымкІва йыхызыз йыр-гатІ.

Алыгажжвгүи мың шихІвуз йдырхуан, ауаса ауи йфуш ъайзыгІанымхуз ахъазла дымцхІвакатІ, ауаса ауи йуыс заджвгүи йгыйымдыртІ. Абари ашта йбаз-зуз алғажжв йыхызыз кытипхъадза йрагІатІ. УахъыкІ алғажжв йхъышв заджв дгІастІ.

Алыгажжв зныкІ ахъазла дгІархІатІ: цылхвта йыз-гайыз дзачІвыйя?

Ари амштахъ ауи йгІасуаз дашшварагІварамыз йдиртІ.

Алыгажжв дгІагылтІ, тшигІвычахтІ, ашвгүи йтІын, ауи йгІасыз дгІайжылтІ. Ауи дпхІвыспан, акыт дауан.

«Дада, сыла йапшу, — лхІватІ ауи, — сара уахъ-чІва сымачв йахъаз схъашт ъатлын счывидзтІ, ауи шы-дзыз хІтгІачва йгырдырам, йъардырызгүи, хІаба схъа хъичІвштІ. Сара уара ушыгІвъазата ухабаркva сагІан, сусызгІайтІ. УгІай, амалькІ сзычпата, ауи ъану гІасахІв, йгъсыквдзрым, мызкІы йуфуш уыспІ», — хІва. «ЙауыпІ, спшыпІ, кІаразджъара йызбұздын, щымта щажьыта бгІайхта йбаскІвпІ», — йхІватІ алғажжв.

АпхІвыспа ужвыгүи зны ауи багъьата дгІайы-хІван, дчІвыуа алғажжв йпны дджеңвилцІхтІ.

Ауи данцах амштахъ алғажжв уыс далашватІ, ауи закІгүи шыйимдыруа з йара дара бзита йдырхуан, ауаса ауи йыхызыз шгазла закІ гІайхъвыцра атакъын. Ауи ачвагүи дамгахуа, днасгІасуа дшгылаз, заджв дата-гІасхтІ.

Алыгажжв ашв йтІын, йгІасыз атдзы дгІайжылтІ. «Дада, спсы жъашваз, сара амалькІ сзухарныс акІвпІ сизуызгІайыз, ауыс сзахъвдаквущтыркви, адуней апны уара йузысымхара гъаъам. Сара йыздыритІ уара ушыгІвъазата ушыъу... Сара хІыгвлачваква рпны санца, снапІква сзымкІуата, сайлакхІачван, ауат

рпхІвьиспа лхъапц ъатлын гІазгъычтI, ужвы уара ушпшуа сгІаудыруаштIта, снапа схъыцIуаштI. Суы-хІахитI, амалькI сзыхата, суымхІвахуата аъатлын йазыскуш гІасахІв. МызкIы фачІвьыта йуызхъуш уахъа ахIа патла амамкIва йгІауистI снапIылагыи йуыз-гІазгI», — лхІватI апхІвьис йгІашылыз.

АпхІвьис араса анылхІва, алыгажв зынла дгІакъа-хватI. Алыгажв ахъапц ъатлын гІазгъычыз араса дылцIгIатI: «Ари зчывигІабгъычыз апхІвьиспа дызчIву къаз кIара рымма? Йрымастын, ауат рквпшыраква шыгъу гІасахІв», — хІва. «Ауат къаста хзигІвакI ры-мапI: агвыпкI гІвабджъапI, агвыпкI шкIвокIвапI, ауаса йхпахауата ауат йрыму зымгIва къаз гъра за-джыкI рылапI», — лхІватI ауи. «Щта ужвы бцахта, аъатлын ауи акъаз гъра гІакIыта йарыф, ауаса йыз-чIву тшдбмырбан, сара бсыргвигъитI ауи зджъара са-ламчважвакъирныс» — хІва.

АпхІвьис дгвыргъячІвауа дыгІвхтI, аъатлын на-лахвтI, абаста тшытгти налахвтI ригвлачва рпны дсан, ауахъ мадза-мадза акъазкva ъатаз агъадаш дталын, акъаз гІалкIытI.

Ауи алыгажв йшихІваз апшта, абаста тшыт апны аъатлын алата акъаз гъра мчыла акъыркъы лыргъв-гъумцара йалрыфтI.

Ари амщтахъ йышылхІваз апшта алыгажв гвыргъя-шата мызкIы йфушыз гІайылтI.

Зъатлын зчывидзыз апхІвьиспа адъяуап ахъазла щажкыта дйызгІайхтI. «Дада, сыла йапшу, йахъа ушшыма? Съатлын ъаныз гІауаума?» — хІва апхІвьис-па алыгажв дгІайцIгIатI. «Бъатлын, спшын, йгІа-саухтI, ауи швпны йгышIкIарымцIтI, напIыкIгыи йгъя-напIыцIамшватI. Аъатлын швкъяз гъра анағыагIв апны йтапI, бшнадзахуа йщыта йгІатых», — йхІватI алыгажв.

АпхІвьиспа дгвыргъячІван, зынла дджылкъяхтI. Дшнадзахуаз акъаз гъра гІалкIытI, хъараты агвара гъыцIара апны йылгатI, ащапIкva алашIалхІван, йллырчIватI.

Ари амштахъ мадза-мадза ахІваспа лрыцъахтІ, рпны йгІалгхын, йъагІалахвыз апны йыквылцІахтІ. Акъаз йылщызгыи агварагъыцІара апны йыцІал-цІахтІ. Зъатлын гІазаухыз апхІвьиспа йшылхІваз апшта, алгажв дызлалыргвигъаз агвыргъаша йыз-гІалгхтІ, ауи луыс шакІвшазгыи лынбжъагІвчва йралхІвхтІ, ауатгыи ртгІачваква йрархІвхтІ, аусам-цара алгажв дпшыгІвъазадзата йхабар атагахтІ, акыт зымгІва ныжъхта, акыт гІвымаквагыи йрагІатІ. Йара алгажвгыи йуысква шщауа йара-йара йджай-щахуа, закІгыи йымхІвауа, афачІвы йгІайхъахІаз да-дэхъачІвата ауи йфитІ.

Аусамцара ауи акыт йтаз ахІ Бындже алгажв дпшыгІвъазата йхабарква ъагуз йща йзыгІашуан, ауи алгажв йцІыхъвагыи дтагылта йыхъыз бзила йымгахуата дирыйдзра йтахъехатІ.

Ауи Бындже мшкІы амаджыгыт апны адъяамагІат шалагылаз, алгажвпшыгІв йхабарква йрылачва-жвауа йаниагІа йштийын дгІадирыдтІ.

Алгажв дангІард, ахІ Бындже ауагІа йалаз аз-йырдзыргІвуата уыста йчпан, йхІватІ: «Ари алгажв пшгІвыта йззышвхІвауа швыла йшабауа дсырхъвы-хушатІ. Ужвы йгІайуа ахваша атшын сара снапы йыцІата закІы сгІайуаштІта, ауи ъайымдырыз, ал-гажв зынла сийхста дсщуаштІ, йгІайдыруазтын, йс-ныхахІварапІ, ауи сара дпсыхнацІыкІара дсырчауа, дызгІвичауа, уыскІгыи йсымрычлауата дызгІзарныс», — хІва.

АдъяамагІат йалазгыи йырхІварызия, ахІ йыгІв-ста ауат йырчпахуазия — ауи йадгылтІ.

Алгажв рыцхІагыи йара дшпшгІвымыз тшази-дирхуан, йпсы рхІан, закІгыи йзымхІвахуа, йчвагыи йхъыцІхын, ауагІа дрылагылан.

Абари апшта ахІ унашва йчпатІ, апІатлагыи гІарай-хІвын, ауагІа амцІиштхтІ.

АхІ йхІваз алгажв рыцхІа йхъа йталтІ, ауи дшва-чван, дгычвхуам, дгъчахуам, афачІвы йгІайхъахІаз-

тъи йыла йыгъгаціалхуам, ауагіа дгърылалхуам, ауи
йпіатла шгіаргванхауа дазхъвыциті.

АхІ, алғажв дишра ймурадта, ауи далайырхъвы-
хырныс заджвгыи йымдыруата уыста йчпаті, йтшы
ківдыр аквиціаті, архъа дхъалті, кіяуакі гәйкілын,
дгіайхті.

Ауагіа ахІи алғажві рхабар загіата йыздыруаз
йыншушыз йархъвыциті, ауат зыла кіылцыз ахІ ддир-
къванчауа йылачважвун.

Ауагіа алғажв іцхърагіушызтіхіва, ркъару йгъ-
ганаңгуазті, рхъа йгъахвитмызті.

Аусасамцира ахІ Бынджъ — ахваша мыш
гіадзаті, акыт ауагіа — лыгажв, тажв, чківынчва,
хівсыса — зымгіва гәйззаті.

АхІ Бынджъгыи тшадигалті, йтабанчгыи йыхъвда
дгіайті.

Алыгажв рыцхіа, йпіатла ангіадза, дчмазагівхаті,
ауагіа ъайззаз амаджъгытгыи дгъіамиті.

Аджъамагіат йайззаз анамазчпара йаналга, ахІ
Бынджъ алғажв іышттайштийын, дгіадирыйті. Ауа-
гіа гіалайыргылті, алғажв тланықъвакіла дрылидан,
zymgіva йшрагіушыз апшта дгіайцігіарныс райшата
дгіайыргылті.

АхІ йджеип дтасын, йнапіы ришашата йгіатиххті.
«Ужвы уара алғажв, ъазата зhabар зыргаз, ішсхіваз
апшта упіатла гіадзаті уаджъальгыи уахъчіва аків-
запі, ужвужвыбырг ари снапіы йыціу гіадыр», —
йхіваті ахІ Бынджъ.

Алыгажв рыцхіа йхіварызія, йымдыруаз шпай-
хівуышыз? Рыцлагыи дхъвахын, дгылапі.

АхІ Бынджъгыи, акіяуа йнапіы йыціакі ауи дгіа-
йпшиті.

Йцыхъвахаяута алғажв араса йхіваті: «Ей
Кіяуа мыгіва, Кіяуа рыцхіа, зны упан — йауыті,
гіван упан — йгіаудахівті, йхынхуз апны узымпаҳуа-
та ахІ йнапіы уыціашваті», — хіва.

Алыгажв йыххыз ш-Кіяуаз ахІ йгымдыруазті.

Ах! дшківоківахаті, ауи йнапіы йыңдаш шкіяуаз алғажжың жақвайыргылті.

Ах! Бындже зынла ауагі тышрэныңайырхан, йа-жва шыйрцібайыргұаш йхіваті, йнапіы йыңдаш шкіяуазғың дайырбаті.

Алокігің локіпі, сайщчваква, ауаса ари йшвас-хівыз — локідзапі!

KiaplatIu

Пхівьискі КіаплатІущ — хіва пакі длыман.

Зны КіаплатІущ қвауандыркі гіайгын дшгіайхуаз гврыкі гіайауті. Агвыр дукі дымжъвыңуата ачва йа-лайціан дгіайхті.

— Мыма, гвирбзикі бызғазгіті, — йхіван йан дыл-зыңырті дангіагваралх.

— Йабоу, щта, сырківін, агвыр?

— Ачва йаласціаті.

— А сара, агвыр ачва йаларціума? Агвыр ргвпі йаларціті.

— Йауашті, ужвинас ауаса йсчпалапі.

Датша мшкің КіаплатІущ амгівала дшымгівай-суазымцара ласпакі гіайауті. Йан йгіайалхівыз йгвы йгіаташвахын аласпа йгвпі «йалайціа» далагаті. Аласпа рыцхіа йнапіңапсті. Дгіайхын йзнийыз йан йлайхівхті.

— А сара рыцхіа, аласпа ргвпі йаларціума? Аласпа «кійтіу, кійтіу!» рхівумца ріңыхъва йтагы-ла йгіардиті, — лхіваті йан.

— Йауашті, ужвинас ауаса йсчпалапі, — йхіван КіаплатІущ ддженкыншылхті.

Архъала дшымгівайсуаз ажъакі йбаті. Йан йгіа-йалхівыз гіайвалашвахын ажъа «кійтіу, кійтіу!» — хіва дазыңыруа далагаті. Ажъа рхілан — йубазтын йгіаух!

Кіапіатіуш ділайхын йзнийиз йан йлайхівхті.

— А сара мыгіва, ажъа «кійтіу» архівума? Ажъа йаситіта йырщіті, — лхіваті йан.

— Йауыпі щта, ужвинас ауаса йесчпалапі, — йхіван Кіапіатіуш йігврахіагын найахвын абнала ддіжвықвылті.

Дышымгівайсуазымцара ауи йхъарамківа зджъакі чвагъвауата йбаті. Йан йіглайалхівьиз йгвы йіглаташвахын агврахіала ачвагъвагівчва рычв «дайхсті». Дайхсын — йштыті.

— Ари алана ділазрида! — рхіваті ачвагъвагівчва Кіапіатіуш діларкіын ддырзазаті.

Ділайхын йзнийиз йан йлайхівхті.

— А сара йхъчіваз, ауаса рчпума? Ачвагъвагівчва «швуыс йазхіаті», — рхівитіта йрайхівашівіті, — лхіваті йан.

— Йауашті, ужвинас ауаса йесхівалапі, — йхіван Кіапіатіуш дгварціті.

ДшымгІвайсуаз зджъакІы псыкІ анышвынтара дыргауата дрынийатІ. Йан йгІайалхІвыз гІайгвалашвахын, — швуыс йазхІатІ! — йхІван дырзыцІыртІ. Апсы дызгуз гІацапан КІапІатІущ хІватанакъарамашта ддырзазатІ.

ДгІайхын йызнийыз йан йлайхІвтІ.

— А сара йхъчІвагвачвыз! Ауаса рхІвума? «Йпсы алахІ йртынчтІ, алахІ джъанат дищтитІ», — рхІвтІ, — лхІватІ йан.

— ЙауыпІ щта, ужвинас ауаса йсхІвалапІ, — йхІван дгварцІтІ КІапІатІущ. Днайуамцара тацана-дымлракІ даднагалтІ.

— Швтаца лпсы алахІ йыртынчтІ, алахІ джъанат литтІ! — йхІван «драйгвыргъятІ» КІапІатІущ таца дгІазгыз.

— АлахІ джъахІланам гылартата йузичпатІ! — рхІватІ КІапІатІущ рыцхІа дгІаркІын йчва йхъдыр-цытІ.

ДгІайхын йзнийыз йан йлайхІвхтІ.

— Ужвинас йубалакІгьи йуагІалакІгьи закІгьи уымхІвалан, — лхІватІ йангьи.

Ауиштара КІапІатІущ закІгьи гъихІвахуамта тын-чта дбазитІ.

Ауи акІвпІ ауагІа, — «йухІвара уымдыруаэтын за-кІгьи уымхІван», — ззырхІваяуа.

АхъацІари ахъамабзири

Щарда цІитІ ари гІаншищтара.

ГІвтгІачвакІ адгылын чвагъвара йтыцІтІ. МшкІы йчвагъватІ, гІымшкІ йчвагъватІ, хымшкІы йчва-гъватІ. ЙпщымшкІхуз рфачІвы йалган рыцІа йайцІ-баз заджвы, — йхІфуш хІызгІаг, — рхІван акыт дгІар-щтитІ. ЙгІарщтийыз гъашакІ бахсымата, гъашакІгьи

мгъалта йнайахын архъала йырхауختI. ДшымгIвай-
скуаз хъацIакI дгIайшIашватI.

— Саша, уабаъаз, уабацауа? — йхIван агъаша-
ква згуз дгIайцIгIатI.

— ХIпны саъан. Архъа сцахитI. АчвагъвагIвчва
хъа рзызгитI.

— Уыгъашаква йырту ачIвыйа?

— АзакIы бахсыма тапI, азакIгы мгъал тапI.

— Абахсыма зны сархва, амгъалгъи зны сарыцхIа.

— Ма, уахва, уацхIа.

АхъацIа зны дахван — абахсыма зымгIва йыжвтI,
зны дацхIан амгъал зымгIва йфатI.

— СыгIвзачва йрзызгуз зымгIва уфатI. Ауат йрзы-
згахуаш ачIвыйа? — йхIватI агъашаква згуз дгвы-
жвкIын ахъацIа дийсуа далагатI.

АмгIва йыквгылапIта ахъацIи агъашаква згузи
йайситI, ршIаква аща абагIатцатI.

Йшайсуаз тшыгIвкI дгIарыдгылтI. ДгIарыдгы-
лын, — ачIвыйа, амаджъанква, швзайсуа? — хIва
дгIарцIгIатI.

— СыгIвзачва анаъа йчвагъвитI. Ауат йрзызгуз
ахъа зымгIва ари йсчвифтI, — йхIватI агъашаква
згуз.

АтшыгIв йтши дшаквчIваз дгIамцIастI, йайсквуз
агIвыджъгын щIихтI, азаджв йарма амс ахъагIва да-
цкIлайгватI, азаджвгын йагъьма дацкIлайгван йпны
дгIайхтI.

АтшыгIв йунагIва дгIашылхын, — арат самсеква на-
хъыхстI, сгIапсатI, тIакIв тшызджвдджвуштI, — йхIван
ипхIвыс длыхIватI.

ИпхIвыс дгIайтI йагъьма амс данахъ хъацIакI
дгIатышвтI, йарма данахъ — чкIвынкI дгIатышвтI.

— Арат йрымгIаныйа, саразен! — лхIван апхIвыс
дгIархIатI.

— АмгIва йгIасауын йгIазгатI, — йхIватI ахъацIа.

АпхIвыс лхIацIа йчпаз швабыжта йгълымгвапхатI.

— ХъацIабалахIта тшубахта уацкIыс йкъарусызыу
уызырылахъвмаруа ачIвыйа? Ауи хъацIарума? Уац-

кыс къару рымата йаъу ахъачваква рыхв сыманда!— лхІван апхІвыс лхъацІа дайстІ. АчкІвынгьи ахъацІагьи ауылштхтІ.

— Ныха схІвитІ, сацкыс йтлахву хъацІа синым-йакІва сшгІацампахра! Ауаса бсакъха, йсайгІайуаш даъамызтын бхъа хъысхуаштІ, — йхІван ахъацІа йтши даквчІван дджывкылтІ.

ДымгІвайсуа дымгІвайсуамцира атенгьыз днадзатІ Атенгьыз атшпы хъацІакІ дчІвапІта брус дукІла пслачва йкІитІ. АпслачвакІгІвы атшыгІв дангІайба, — ари абрустІакІв кыстІ, са ужвжвы сгІай-хуаштІ, — йхІван атшыгІв дгІайыхІватІ.

АтшыгІв йтши дгІакІныцЫн абрус йкІытІ, апслачвакІгІвгьи тланыкъвакІла мачкІ днаскІьятІ.

АтшыгІв йкІыз абрус йзымкІхуата атенгьыз йчвта-шван йчвагауа йалагатІ. ДангІагвжважва, — ей, абрус счвагитІ! — хІва дцІрытІ.

АпслачвакІгІвы дгІаскІъан йарма напІыла абрус атенгьыз йгІатихІвактІ.

Абараъа йгІайгвынгІвыйтІ атшыгІв йацкІыс хъацІа мчхъа дшаъу, ауаса закІгьи гыйымхІватІ.

АпслачвакІгІви атшыгІви адэхъачІвата йшчважву-зымцира тажвкІ дрызгІайтІ. Атажв апслачвакІгІвы дйанын.

АтшыгІв адживкылхра тшазичпауа далагатІ.

— Зны, уымгвжважван, хІацчапІта уацІыхъван ууыс убахпІ, — йхІван апслачвакІгІвы ахъацІа дгъау-йымшттІ.

Йанча амштахъ апслачвакІгІвы, — хІан, ари атшыгІвчкІвын хІпны дбыцга: асабиква йылахъвмарпІ, — йхІватІ. Атажвгьи атшыгІв йтшгьи йаргыи лкІлат йта-лырчІван лпны йылгатІ. ЛунагІва даннашылх акІлат йгІатылххын уыскІ лхарныс дджывлцІтІ.

Атажв дшджывлцІуаз ахъацІа йтши даквчІван дырдахтІ.

Атажв дгІашылхын — атшыгІвчкІвын дгъаъахым! «Асаби зджъара дгІавщата дыдзуаштІ», — хІва атажв дгІагвжважван дгІайышталтІ.

АтшыгІв парала дцитІ, атажвгъи ауи йцЫхъва дтагыла дыгІвитІ.

АтшыгІв дшнайуазымцара лыгажвкІ напЫла да-
квисауата днайбатІ. Днайыдзхъаххын, — ай марджъя,
зджъара скъачІвахы, атажв слумыркЫн! — хІва
дыйхІватІ.

Алыгажв атшыгІв дгІайахвын йаквисауа ажвла
зтата йыхъвдаз йартмакъ дтайрыштІ.

ДтайрыштІ акІвyn атажвгъи дгІадзатІ. ДгІа-
дзан, — уа мубаракъ, араа тшыгІвчкІвынкІ дыгъуым-
бама? — лхІватІ.

— ДыгъсымбатІ, — хІватІ алыгажвгъи.

Атажв дджывыквылхтІ.

Алыгажв атшыгІв йартмакъ дгІатиххын, —
уахъягІайызла уцах, — хІван дгІауищтхтІ.

АтшыгІв йунагІва дгІайхтІ. ЙацкІыс хъацІа мчхъа-
гъи пхІвыс мчхъагъи шаъаз хІакъта йхъайцІатІ, йыла
йабатІ.

Ауи йнанаркІын ахъацІабзира зынгъи йгъамайым-
кІыхтІ, ахъамабзирагъи далцІхтІ.

АтЫ йахІваз

Даъан-дбазузун ахІ байадзакІ. ПссгІачІвыта адуней
йыквыв зымгІва йара йнапЫцІан. Рыбызшвагъи йды-
руан.

Ауи ахІ ушашра уымдыруата хъаштызд дудз-
дзакІ йыман. Ауаса йпхІвыс ауи аъара лта дтыцЫн, —
ухъаштыздзгъи гъстахъым, уымшІтыздзгъи гъстахъым,
учІвыцатыздзгъи гъстахъым, са йстахъу быгІвтдзыпІ,
абыгІв йгІалхта тызд сзычпа, — лхІван лхъацІа дыгъ-
лышбазахуам, дчІвыуитІ-дкъыуитІ, дцІритІ-дхІв-
хІвитІ.

АхІ йчпарызия? АуагІагъи апссгІачІвквагъи
зшІиттІ: драйкъянгъашуштІ абыгІвтызд шичпушла.

ЗымгІвагъи ГайтІ, атЫ гъгІамитІ.

Зны йащтайщтийн — йгъгІамитI.
ГІван йащтайщтийн — йгъгІамитI.
Хын йащтайщтийн — йгъгІамитI.
Пшын йащтайщтийн — йгІайтI.

— Апхъапхъа йанузынасщти уызгІамиийа? —
хІва дацІгІатI ахI атIы.

— Адгыли адзи рыцIа йайхIу спхъадзунта
акІвпI.

— ЙайхIайа щта?
— Адзы айхIапI.
— ЙгІванхауа йаннасщти уызгІамиийа?
— Агъвгъваракви ахIагIаракви рыцIа йайхIу
спхъадзун.

— ЙайхIайа щта?
— АхIагIараква айхIапI.
— Йхынхауа йаннасщти уызгІамиийа?
— Апсчви абзачви рыцIа йайхIу спхъадзун.

— ЙайхІуда щта?

— Абзачва айхІапІ. Ауаса апхІвыс лага йлыздыргІвқвауа апсчва йанрыларпхъадза апсчва айхІахатІ.

— Ауаса йаъазтын, саргыи апсчва срыларпхъадзуштІ. Ауи гъакІвымма?

— ЙакІванІ.

АхІ дгвыжкІтІ йпхІвыс дгварицан ауагІагъи апсауышвхІаквагъи йырхвитхтІ.

УачвачкІвын

Даъан-дбазун УачвачкІвын — хІва йыпхъауата чкІвымнкІ. УачвачкІвын зны зджъара дджыквылтІ.

ДшымгІвайсуаз гІвгъычкІ гІайыннатІ днарахвын иджыквылхтІ.

Агъычча къвашкІ йнадгылтІ. УачвачкІвын, — уцата чывкІ гІатца, — рхІван акъваш йыкву рычквва ъзатакІыз ахІамач дтаржъын даргыи тышкъарчІвахтІ.

Уахъынлан. Лащцарап.

— Апахв акІвма, агъамыда акІвма йнатсцууш? — хІван УачвачкІвын агъычча дырзыгІацІыртІ.

Ауи йбжы загІаз арахвхча ртып йгІаджылцІтІ. УачвачкІвын ачв алымхІа дталтІ. Арахвхча аныла йпшытІ, арыла йпшын — заджвгъи дгъырбум. ЙгылтІ йгылын, — ашайтанква хІыржъата гІацІцІуаштІ, — рхІван йнашылхтІ.

УачвачкІвын ачв алымхІа дгІатыпахтІ, хычкігъи гІатицан агъычча дрызгІайхтІ.

Агъычча ачвквва абна йыларцатІ, азакІы рщын ажы зларжвра чуан гърымам.

— Уцата заджвы чуанкІ гІайыквх, — рхІван УачвачкІвын акыт дырштитІ.

УачвачкІвын акыт дцатІ, тажвкІ чуанкІ лчвгІайгъычын дгІайхтІ.

Агъычча ажы хъвырцІатІ.

— Бастата йхІчпауа хъвдзы гъхІымам, —
рхІватІ, — уцата заджвы хъвыдзтІакІв гІайыквх, —
рхІван УачвачкІвын дауырштІ.

УачвачкІвын акыт ддан кіядыгвіл дгваралтІ.
Дъагваралыз пхІвыскІ хъвдзы алышхитІ, лыдзхъагы
лачкІвынкІ чІапІ. УачвачкІвын ала алымхІа дталтІ.
Дталын, — мыма, хъвыдзтІакІв гІасыт, — йхІван
дгІатыцЫргІатІ.

— Уа сара рыцхІа, хІла чважвитІ! — лхІван ап-
хІвис атдзы днааххылхтІ.

УачвачкІвын ала алымхІа дгІатыпатІ, ахъвдзы
этаз амашакв дамцІастІ йыхъвда йықвирышвтІ агъич-
чва йрызгІайгын дгІайхтІ.

Агъиччва амаңгаура йшалаз тшыгІвкІ дрызгІайуата
дырбатІ. Ауи ачвқва зчІву йакІвдзырщан абна йы-
лаххтІ. УачвачкІвын тшъакъайчІвахра айымдыр
йгІашуаз ачуан хъала тштайрышвтІ.

АтшыгІв дгІадзатІ ачуан аниба, — ахІы, сфаңгыи
хІазырпІштІ, — йхІватІ йтшы дгІакІныцЫын ажъкв
йгІватІуа далагатІ.

— Ей, йучпауа ачІыйа? — йхІван УачвачкІвын
ачуан дгІатцЫргІатІ.

АтшыгІв дшватІ йтшы тшаквирышвын парала
дамцІтІ.

УачвачкІвын ачуан дгІатыцІхтІ, йымгва азна
жыгы йфатІ, йзымфызгы артмакъ йтайцІатІ йыхъв-
даквицІан, агІычкІгын йпахь йгІайыргылын уарад
йхІвауда йпны дгІайхтІ.

Айныжвпа

БначвыцІа лащцара дукІ апны гІавадыгъ цІолакІ
дтабазазауда айныжкІ даъзан.

Зны кыткІ дагвыквстІ унагІвакІ дырчвнашылтІ,
дзгъабкІ* дырчвыгІвниган, йбазарта дигатІ. ДукІ

*Дэгъаб — этахІацагІа намдзас пхІвыспа.

аҳъымціхуата ауи адзгъаб пхівиста днайахвтІ. Йыл-
тахты-йылтахъымыздынгьи ауат ағівыджъ ацбаза-
уамцара чкІвынкІгыи драутІ. Айныжв хвыц «Айны-
жвпа» — хІва йыхырыцІатІ. Айныжв щарда днами-
хуата дпсытІ. АчкІвын йан лапш дгІвычІвгІвыс пшдза-
та, йаба йапш дайнүжв дута, къару дугыи йылата дгІа-
дзынгылтІ.

Зны ауи йан араса лайхІвтІ:

— Мма, ныкъвара сцара стахъыпІ, хъацІара дукІ
счпара стахъыпІ, сгвы саргвышхвитІ, бара сбыргыш-
хвузтын, — йхІватІ.

— ЙщахвпІ, сычкІвын, — лхІватІ йангьи. — Уца,
ауаса гІвычІвгІвыс уйымзараархан, гІвычІвгІвыс дуым-
рыгвъаджын, ахъацІара — агІвычІвгІвысагІа йада-
мыгъапІ, сычкІвын, — лхІватІ ауи йан.

— ЙауаштІ, мма, — йхІватІ ауи. — Бара йбхІвауда
сара сыхъаз анчва йхІватІ.

Ан лычкІвын быгІвнифа йзадылгалын мгІва ды-
квылжытІ.

Айныжвпа дымгІвайсуга-дымгІвайсугамцара дшна-
йуаз хъацІакІ дийнийатІ. АхъацІа йщамхъа дзылу
дукІ ыквигылата йрылагитІ.

Ауат ағівыджъ сальам абархтІ, ауи амштахъ Айны-
жвпа араса йхІватІ:

— Уари сари гІвзата хІадыргыл, хІацныкъванІ,
хІацацхърагІапІ, хІацбазапІ, — хІва.

— Момо, сара гІвзата йстахъу Айныжвпа йакІвпІ.
Датша адживгыи дыгъстахъым, — йхІватІ ахъацІа.

— Айныжвпа сара сакІвпІ, — йхІватІ Айныжвпа.

АгІвыджъ айгварала йангІалын йджвыквылтІ.

Ауат йцауа-йцаумцара хъацІакІ йнайийнатІ. Йна-
зынийаз ахъацІа брус дуқІ ймачвхъаба йыквыйргы-
литІта кІякІядза йыргылуа далахъвмаритІ. Сальам
абархын, — «гІвзата угІахЫцыл», — рхІватІ.

— Сара гІвзата сызцылуаш Айныжвпа йакІвпІ.
Датша адживгыи гІвзата дыгъстахъым, — йхІватІ абрус
йалахъвмаруаз ахъацІа.

— Айныжвпа сара сакІвпІ, — йхІватІ Айныжвпа.

Араңа ахыгІвгүй йангІалтI йадғылын йіджвықтылтI.

Йцауа-йцауамцара зджьара бначвыцIа тишаракI апны йгІашІастI. Абараңа ауат тыпкIгүй рчпан йбазауа йіджвықтылтI.

Ауат къазула йшварацуан. АгІвыдже абна йыланта абаңашвыркva гIарщуан, азаджвгүй атып дгІадхалуанта ауат дырзымацIауан. Абар мацIаугІвыта зщамхъя адзылу хынгылата йлагуз дгІанхатI. Ауи ашварахыжъ хъвицIан йжвуа дшчIава:

Зыхыз рхIавата
Зхъата рымбауа
ЖакІахрица
ТшыгІвщапIы

Арба даквчIавата дгІадзатI. Арба цIлакI йнади-
хIалтI, атып днашылын:

— Ужвыбырг сгIарча! — йхIаватI ЖакІахрица.

— СыгІвзачва джвықвпI, ауат йырфуш абар
йхъвыпIта йызжвитI, йгІайхырквын хIацчапI. Ауат
рхъвы уара йусрыфырквын дара йдсрыйфхуашай?
Йымлащита амла йагауа йгІайхуаштI, — йхIаватI ама-
цIаугІвы.

— Ауат сара йгъсусысым, сгIарча! — йхIаватI Жа-
кІахрица.

Арахъарыгүй дйырчара гъымумытI. Абари амар-
кIын, агІвыдже ажвылтI. Араңа ЖакІахрица адзы-
лу зщамхъя йхынгылата йлагуз дгІайкIытI, йара
ЖакІахрица йжакІыа хъвицкI гIалихтI, бағъьата да-
лашIайхIван, ймацIауыз зымгIва йфатI, ачара данал-
га, йшайхIавағын дгІайыртIлахтI, арба даквчIаван
дджвықтылхтI.

Йіджвықвыйз йыгІвзачва амла йагауа йгІайхтI, ауа-
са йырфуш закIгүй гъаъахым.

— Араса йыззайа, угыммацIауыма? — хIава йа-
ницIгIа, абараса райхIавтI:

— СмацIауытI, ахъвшва азна жызы зжывытI, ауаса

ЖакІыхрица дгІайын, — «сырча!» — йхІватІ, дсырчара анзымыу, жакІья хъвыцкІ гІалихтІ, ауыла багъата салашІайхІватІ, ахъвшва йтаз ажы зымгІва йфатІ, йчара даналга сгІайыртІлахтІ, йарба даквчІван дджывыквылхтІ, — йхІватІ.

УадыргІвана атшын абрус зымачв йхъазрыхъвмарауз йкъазууын, ауи мацІаура дгІаныржын анахънат агІвыджь шварацра йцатІ. Ауи йгІанхаз ажы йжвуа дшчІваз ЖакІыхрица дгІадзатІ. Арыгыи — «сгІарча!» — хІва дгІайщыхІалтІ, дйырчара айымыу, йапхъахуз йапшта жакІья йгІалихыз хъвыцкІла далашІайхІватІ, ахъвшва йтаз ажы зымгІвагыи йфан дджывыквылхтІ.

ЙыгІвзачва ангІайх, йгІаншакваз райхІвтІ — ма! — йырчпарызый?

Ихпахуз атшын Айныжвпа йкъазууын, ауи мацІаура дгІанхан, антахъгыт агІвыджь шварацра йцатІ.

Айныжвпа ахъвшва йазната ажы хъвицатІ, ауи йжвуа дшчІваз ЖакІыхрица дгІадзатІ.

— Ласыта сгІарча, — йхІватІ арбатшыгІв.

Айныжвпа ауи мачІкІ йыйтын йыйрыфтІ.

— Ужвыгыи сгІарча! — анихІва мачІкІ йыйтхын, ауи йфан, — «ужвыгыи йгІасыт» — йхІватІ ЖакІыхрица.

— Момо, ауи ахІа гъуистхуам, сыгІвзачва ангІайхра хІацчапІ, — йхІватІ Айныжвпа.

Абараңа агІвыджь гІамцастІ, Айныжвпа рыцІа дымчхъахатІ: ЖакІыхрица багъата дгІалайыр-пшілымшІтІ диган, атып аргван йыгылаз, ацІла амажъвда дгІахътІ йагІвийирщатІ, жакІья ауаңа йбжъана-йыркын дкЫидихІвалтІ.

Шварацра йцакваз гІайхтІ, Айныжвпа ахъвшва йтаз ажы гІайыргылын йчатІ. Ачара йаналга Айныжвпа ЖакІыхрица йунашва йыгІвзачва йрайхІвтІ.

— Швнай дшвсырбуштІ, — йхІван ацІла йазйыр-цатІ. Йъанайыз — ЖакІыхрица дгъяъахым: ацІла ду лижван дджывыквылхтІ. Ашварацчва ауи анырба джъашахъвата йырзалтІ.

— Ари дъацазлакІгъи дгІахІмаукІва хІгъгІахъын-хІврым, — рхІван пшгІара йджвықвылтІ.

Йцауа-йцауамцара зджъара тишшара дукІ апны гІвадыгъ цІолакІ ахъахъ аурала цІла макъыкІ ыквта йаниятІ. АцІла Айныжвпа ЖакІахрица йжакІьала дызбжъайкІыз ацІла акІвпІ, ауаса йара дгъаъахым: ацІла ахъахъ йгІаквижын, йара агІвадыгъ дталхтІ.

Абараъа Айныжвпа дгІагылын араса йхІватІ:

— ХІыззыпшгІая араъа дтапІ, сара ауаъа ста-луаштІ, дъанызлакІгъи дгІасаупІ! — хІва.

— ЙауаштІ, — рхІватІ, йыгІвзачвагы йыщта абна йылалын абначв, ачкъывлтыр агъиква гІарщытІ, ауаъа рчваква ахъырхтІ, шахъата йырчпан йапыр-щылтІ. Айныжвпа йгІвыцІара багъьата ашахъа акІв-диршан агІвадыгъ дтарыжтІ. Дъанаталыз днапши-гІапшуамца апхъадза тажв нажгІвиршЫдзакІ дыл-шIашватІ. Ауи — «араъа хабарта йшвылаквайа, йбза-зуада?» — йхІван дылцІгІатІ.

— Ари ашЫпІа зчІву йыхызы ЖакІахрицапІ, ауи йпсы дахъуа дщтІапІ, — лхІватІ атажв. Дъабзазузгын йлырбатІ.

— Ауи акІвызтын, сара ауи йпсы сырғІватІ, — йхІван, Айныжвпа ЖакІахрица дъаштІаз дыйзцатІ. Йбжапсита йщтІаз йпсы алихдзахтІ. Айныжвпа дна-пшигІапшуа дшгылаз, йыла пхІвыспакІ дгІацІашватІ, ауи длызсан дылцІгІатІ:

— Бара бзачІвыйа, йбмагІныйа, араъа бшпагІа-наг? — хІва.

— Сара, — лхІватІ апхІвыспа, — ари йуцзы ЖакІахрица сгІайгъычын аbaraъа сгІайгтІ. Ауи чІгІвыйн-та сынкъвищауа, йтакъу сыйрхаяу аbaraъа сыйман,— лхІватІ апхІвыспа.

— Ауыгы щахвпІ, — йхІватІ Айныжвпа, — йбта-хъызтын ахщата бсчпапІ, мо бхІвузтын тагвжвата бнасахвпІ, арат рыуа йбтакъу гІалх! — йхІватІ.

— Тагвжвата сугарыквнын рыцІа йгІалсхитІ, — лхІватІ апхІвыспагъи.

АгІвыджь арыла йангІалтI. Ауи амштахъ Айныжвпа далаган мартан дукI йышытI.

АгІвыджыгы ацацхърагIумца ЖакІахрица йхарзына: йхъапщ, йрызна, йналькъывытналъмасква амартанламца Айныжвпа йыгІвзачва агІвадыгъ йгІахъаддыргылтI. Дара агІвыджь рахIа гланымхауа йандрыцкья — «ужвы бара амартан бтачIвата бхъал, сара ауи амштахъ снахъаргылхпI», — йхІватI Айныжвпа.

— Момо, ауаса йхІчпа гъаурым. Сара апхъа схъаргылышкын, уыгІвзачва унахъарымгылхырныс ауыпI, ауи ацкIысгыи уара апхъа ухъалта, уадыргІвана сара снахъаугылхпI, — лхІватI апхІвыспа.

Ауи Айныжвпа йгыйымуытI.

— ЙшпакIву бара араъа бгIатазыжты сара апхъа сшхъалуа?

Ауи гъауашым, — йхІватI.

Ари щардала йамаркIытI, ауаса Айныжвпа айрышта дгылын, йара ацыхъва дгIатамжакIва гыйымуытI.

Ианамудзах апхІвыспа амартан дангІатачІва абараса лхІватІ:

— Сара сымштахъ уара унахъаргылуазтынгыи бзипІ, ауаса йыздыруада, унахъарымгылхырнысгыи ауыпІ. Ауи асхъан ЖакІяхрица йбора уталыркын гІвтыгъекІ убуштІ, азакІы шкІвокІвата, азакІгыи квайчІвата; ашкІвокІва тшаквурышвыркын унахъана-гылхуаштІ, ауаса ашкІвокІва уыцІкъяата аквайчІва уаквшваркын ачІвылацІгІва быжъкъабаткІ уылб-ГанагуштІ, — хІва.

Абараса абырхІвын, апхІвыспа амартан дтачІвата Айныжвпа йыгІвзачва джъаргылтІ. Амартан гІа-уырщтхтІ, Айныжвпа дтыргахра ахъазла, ауаса ани апхІвыспа пшдзи амлыкв щарди ауат хъырхын, ры-гІвза дгІахъарымгылхырныс йаквыркІтІ.

Амартан йылбгІарщтыз Айныжвпа дтачІватІ, йгІа-хъын дгІахъаргылуамца аъарагІвшара дангІадза аша-хъа яасын йпыркъытІ. Айныжвпа агІвадыгъ дта-швахтІ.

АпхІвыспа йшгІайалхІвыз апшта атыгъь шкІво-кІва тшаквсрышвпІ шихІвуз атыгъь квайчІва дакв-шван быжъкъабаткІ дтанагатІ.

Араъа Айныжвпа дхъвыцуа, днапшыгІашшуа дшым-гІвайсуаз тажвкІ дибатІ. Атажв дналыдгылын длы-хІватІ, — «амла сагитІ, бхъацкЫ сцатІ, тІакІв срыф», — хІва.

Атажв ачуан гІалыргылын, ажв йацІалкІуа дала-гатІ.

— Ари ачІвыйа, хІан, йбчпауа ачІвыйа? — хІва дылцІгІатІ Айныжвпа.

— СузаламацІауштІ, дзы гъхЫмам, сычкІвын,—лхІватІ атажв.

— Йаяу, адзы абаца? — йхІван йджеайщауа даз-цигІатІ ачкІвын.

— Адзы аъапІ, ауаса аткъва йакІын йгъгІахІнат-хуам. ПхІвыспакІ фачІвыта дазыргаркын адзы гІау-наштитІ, мачва щарда зму рымачваква рызна гІар-гитІта щарда йрызхъитІ. Сара мачва гъсымам — ари

ачуан чківныни датша мкъвыбакІи рахІа, — лхІватІ атажв.

— Адзы зкІуа аткъва ахъпау? — хІва Айныжв-па атажв дылцІгІатІ.

Атажв чківнынгы щарда дакІыхуазма, аткъва ъаныз Айныжвпа йалхІвтІ. «УахъчІва йара угІакв-шватІ: пхІвыспакІ ддрыхІазырын, дазыргуштІ, уца-рыквын йубапІ», — лхІватІ.

Айныжвпа атажв чківнын йахъъайлыш базла дцум-циара, апхІвыспа аткъва дазызгуз агвып дыршиш-шватІ.

АпхІвыспа ауандыр данчІвалапІ, атшрысыгІвгыи апхъала даквчІвалапІ.

АпхІвыспа быжъладзыкІла дчІвыуитІ, ауи дна-здасуагыи ауи ашта йчІвыуитІ.

Араъа Айныжвпа дгІагылын абараса йхІватІ:

— АпхІвыспагыи дыжвгата швхъынхІвых! — хІва.

Йара аткъва ъанызла дцатІ, аткъва ахъа дамцІастІ, адзы йІатихІватІ, адгыл йаникъяуамциара йщытІ. Абараъа адзгыи гІаджвыквылхтІ, ажвларагыи гвыр-гъяхтІ.

— Адзы гІауызщыз, аткъвагыи эңиз ари ахъа-цІа ду дхІмыргІачІвакІва гъаурым, — рхІван ажвла-ра Айныжвпа дызшЫрттІ.

— Уара бзириата йаъаз хІзызхаз, йутахъу гІа-хІахІв, — рхІван йыхІватІ, — йузыхІымхара гъаъам, — рхІватІ.

— Сара ари суней сазыжвгахра ахІа закІгыи гъстахъым, — йхІватІ ачківнын.

Ажвлара йнайкъянгъаштІ-йгІайкъянгъашын аbara-са рхІватІ:

— Араъа утызгушта йаъу закІы акІвпІ: ауар-бажв. Ауаса ауи агІакІра хІара йгъхІылшум, — хІва.

— Ауи гъуысым, йъану гІасшвырбагІваца, — йхІватІ Айныжвпа.

Ауарбажв ъаныз гІайдырбатІ, йаргыи ауи дазцатІ. Дъанайыз гІвуарбачыркІ агІвара йхъчІвалапІ: ауат

гвыргъяауа йалагатІ. Аткъва ауарба чырква йырзычв-
гъан. Ауарбажв гІапссІахуа йнайбатІ.

Айныжвпа ауарбажв сафпІ йхІван ачырква ры-
цІахъ дыцІашцын, ауарбажв дгъамбатІ.

Ауарба, — «араъа гІвычІвгІвыс фгІвыкІ сыхІитІ,
йамагІныйа?» — хІва ачырква йырцІгІатІ.

Ачырква аусы шалкваз ауарбажв йархІвтІ.

Ауарбажв Айныжвпа тшизынанаархан:

— Счырква аткъва йгъафхуашым — йущытІ. Йу-
зысымхуш закІгъи гъаъам, йутахъу гІасахІв, —
ахІватІ.

— Йстахъу ари акІвпІ, араъа стгата сдуней сгах,—
йхІватІ ачкІвын.

— Ауи уыхама! ЖвакІамбышкІ дырщыта, ауат
рчваква гъашата йдрычпа, ахвчакІ жыла, ахвча-
кІгъи дзыла йырчвы, — ахІватІ ауарбажв.

Айныжвпа ажвлара дрызгІайхын йтажъкваз
райхІвтІ. Ауарбажв йашахІваз ашта йзадыргалтІ.

Зджъара уатыкв тыбгІа дукІ апны ауарбажв гІа-
чвалтІ, ачваква аквырцІатІ. Айныжвпагын даквчІван
йгІапссІитІ. ДанаквчІвуз, — «къвыртІ схІвалхъадза
жышІацІакІ гІасшІарышв, дзкъвыртІкІгъи гІасшІа-
чва», — ахІватІ ауарбажв.

Ауарбажв йашахІваз ашта «къвыртІ» ахІвалхъа-
дза жыы айтуда, дзы айрыжвуамцира, ахъахъ йазар-
гванхахъата Айныжвпа ажыы далгатІ.

Ауарбажв «къвыртІ» анахІва дгІагвжважван йуа-
чва жътыштыкІ гІатижватІ, ауарба йашІайрышвын,
даргын ахъахъ йгІахъалхтІ.

— Араъа, — «ари ацІыхъадза йгІасутыз ажыы
йамагІнызия? — хІва ауарбажв Айныжвпа йгІайцІ-
гІатІ.

— Ауи сара суачва йгІатызжваз жылпІ, сангв-
жважва йушІасрышвтІ, — йхІватІ Айныжвпа.

Ауарбажв Айныжвпа йжыы кІылнамгауата абыз
ацІахъ йыцІанацІан йаман. Ауи ажътышт гІашІах-
хын Айныжвпа йуачва йаквнацІатІ, абызла йнанар-
бза-гІанарбзан, йашаъаз ашта йцахтІ.

Ауарбажв джыквылхті. Айныжвпагы дгІаш-
хъасуа дгІамгІвайситі. ДшгІамгІвайсуазымцара тажв
уыдқІ днаалынийаті, ауи дылцІгІатІ йыгІвзачва ры-
хъазла. Атажв уыд Айныжвпа йыгІвзачва ъабазуз
йалхІвті.

Дъанайыз пхІвыспакІ дибатІ, ауи йара тагвжвата
йгІайгырныс ЖакІахрица йгІвадыгъ йгІатигаз ла-
ківын. Йара дидырхті, ауаса лара дгъымдырхті.

Араъа Айныжвпа дылцІгІатІ, — «сгъымдырху-
ма?» — хІва.

— Угъсыздырам, — лхІватІ апхІвыспа.

— Сара Айныжвпа сакІвпІ. СыгІвзачва абаъу, йа-
бапаму? — йхІватІ Айныжвпа.

— Ауат араъа йапамапІ, шварацра йцатІ, ужвы-
бырг йгІайхуашті. Сара ауат чІгІвынта, хъвакІапса-
гІвыта, чуангъыгъагІвыта срымапІ, — лхІватІ ап-
хІвыспа.

Айныжвпа йыгІвзачва гІайхті.

Ауат Айныжвпа данырба швабыжта йпхащатІ,
рхъа рзыщтІымххуата йгІанхатІ. УадыргІвана ауи
йыгІвзачва агІвыджъги алашгІайхІватІ, гІвтшам-
лыкъкІ рцІыхъва йадихІвалын, архъа йауиштті. Йар-
гыи апхІвыспагы дгІайгын йан лпны дгІайхті.

АХЪАКВА

Алыгажви ахвымбырца-		Алыгажв йпхIа ахI дшай-	
къи	3	гайыз	19
АжвцIкви апхIвыскви	4	АпхIвыспа пшдзи ахын-	
Абаги алакви	6	бжъагIвчи	24
АхгIвайщчва ахI дшыр-		Амлыкви акъыльи	27
жъаз	7	КIяуа	28
АлокI ахтылпа йантам-		КIапIатIущ	34
швахуа	10	АхъацIари ахъамабаири	36
Ухъа йтамызтын ушапI-		АтЫи яхIваз	39
ква йрызарапI	13	УачвачкIвын	41
Алыгажв ўлаба	14	Айныжвпа	42
БжъажвакI	17		

*Арат алокIкве апхъала йгIацIцыз азкIкIраква Тобыль Т. «Абаза ту-
рыхкве», Тыгве В. «ЦIаракIвыжве сакIенпI»... йгIарылхпI.*

СТАРИК И МУРАВЕЙ

Абазинские народные сказки

На абазинском языке

Для младшего и среднего школьного возраста

Редактор М. С.-Г. Такушинова
Художник А. Н. Капников
Худ. редактор В. И. Сиротина
Тех. редактор О. А. Ахметова
Корректор Ф. К. Абраюкова

Сдано в набор 26.05.94. Подписано в печать 16.08.94. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Гарнитура «Школьная». Печать высокая. Усл. печ. л. 3.
Усл. кр.-отт. 3,5. Уч.-изд. л. 2,2. Тираж 1000 экз. Заказ 2340. С 21.

357100, Карачаево-Черкесское
республиканское книжное издательство,
Черкесск, пл. Кирова 23, Дом печати.

Карачаево-Черкесское
акционерное общество «Полиграфист»,
357100, Первомайская 47.

